

**“LUTFÎ” MAHLASLI BİR ŞAİRİMİZİN MANZUM BİR ESERİ:
NAZM-I NESR-İ LEÂL**

**Âdem CEYHAN¹
Hasan YILMAZ²**

ÖZ

Türk edebiyatı tarihinde ahlâk ve adâp konusundaki eserlerin sayı bakımından mühim bir yer tuttuğu bilinmektedir. Bu tür kitapların bir kısmını da peygamber, halife, mutasavvıf, filozof, hükümdar gibi şahsiyetlerin ahlâkî güzel sözleri teşkil eder. Hz. Muhammed'in aile fertlerinden biri, amcası oğlu, damadı ve dördüncü halifesi olan Hz. Ali'nin (698?-661) vecizeleri arasından seçilmiş ve elifba harfleri sırasınca tertip edilmiş 280 civarında Arapça özlü sözden ibaret Nesrü'l-leâli'nin Türkçe tercüme ve şerhleri de ahlâkî eserlerimiz arasında yer alır. 16. asır edebî şahsiyetlerinden olduğu başka bir eserinden anlaşılan “Lutfî” mahlaslı Yahyâ bin Abdünnabî de Nesrü'l-leâli isimli meşhur Arapça vecize derlemesinden seçtiği yüz güzel sözü, “Nazm-ı Nesr-i Leâl” adıyla nazmen dilimize çevirmiştir.

Mütercim, kitapçığına mensur bir önsözle başlamış; burada eserini nerede ve hangi maksatlarla yazdığını anlatmış; sonra yüz Arapça vecizeyi birer kıt'ayla Türkçeye tercüme etmiş; nihayet mesnevi şeklindeki bir sonuçla çalışmasını tamamlamıştır. Bu yazıda Lutfî'nin anılan eseri hakkında bilgi verildikten sonra, söz konusu kitapçığın metni, bilinen tek yazma nüshasına dayalı olarak yeni harflere ve günümüz Türkçesine çevrilerek sunulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Hz. Ali, Nesrü'l-leâli, Lutfî, Nazm-ı Nesr-i Leâl.

A POETIC WORK OF A POET WITH " LUTFÎ " PENNAME:

NAZM-I NESR-İ LEÂL

ABSTRACT

There are lots of literary works in Turkish literature about morals and manners. Some of these books are made up of the words of prophets, caliphs, philosophers, sufis, and kings among others. Nesrü'l-le'ali' provides an example of such literary works on morals. Nesrü'l-le'ali' is the sum of the words of Hz. Ali who was the bridegroom and the relative of Muhammad the Prophet, and he is also the fourth caliph. This book is composed of 280 words and these words are arranged in alphabetical order. Yahyâ bin Abdünnabî using the pseudonym of Lutfî composed a book “Nazm-ı Nesr-i Leâl” which includes 100 beautiful

¹ Prof. Dr., Manisa Celal Bayar Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi.

² Öğr. Gör., Manisa Celal Bayar Üniversitesi Türk Dili Bölüm Başkanlığı.

words from “Nazm-ı Nesr-i Leâl”. “Nazm-ı Nesr-i Leâl” is translated into our language in the form of poetry.

The translator starts his book with an introduction in prose. Here, he explains where and why the book was written, and then the book is completed with the translation of Arabic words in quartets. This paper first provides a review on Lutfi’s work and then, introduces a modern Turkish translation of the text based on the only written copy of the book.

Key Words: Hz. Ali, Nesr-ü'l-leâlî, Lutfi, Nazm-ı Nesr-i Leâl.

Giriş

Hemen hemen her milletin edebiyat tarihinde peygamber, veli, filozof, bilgin, hükümdar gibi ileri gelen şahsiyetlerin güzel ve özlü sözlerini derleyici yahut açıklayıcı eserlere rastlandığını söylemek mümkündür. Birkaç örnek vermek gerekirse, Hz. Süleyman’a ait olduğu nakledilen ve *Ahd-i Atîk*’ın bir bölümünü teşkil eden *Emsâl-i Süleymân* (Süleyman’ın Meselleri), peygamber mi veli mi olduğu ihtilâflı şahsiyetlerden Hz. Lokmân’a nisbet edilen bazı görüş ve öğütleri derleyici *Pendnâme-i Lokmân Hekim* gibi metinler¹, *Nesâyih-i Eflâtûn* (Eflâtûn’un Nasihatları) vb. isimler altında meşhur Yunan filozofu Eflâtûn’un (m.ö. 427-347) eserlerinden derlenen veya söylediği ileri sürülen vecizeler, Sâsânî hükümdarı Nûşîrevân’a (saltanatı 531-579) isnad edilen hikmetli cümleler², ünlü âlim Zemahşerî’nin (467-538/ 1075-1144) veciz sözlerinden meydana gelen *Nevâbigü’l-kelim*’i, İbn Atâullah el-İskenderî’nin (ö. 709/1309) tasavvufi mahiyetteki *el-Hikemü’l-Atâ’iyye* adlı kitapçığı, bu konuda nümune olarak anılabilir.

11. asırdan 1920’li yıllara kadar yazılan, aynı zamanda çeşitli yönlerden edebî değer de taşıyan Türkçe ahlâkî eserler konularına göre sınıflandırıldığında, “ahlâkî güzel sözler” de bu tür metinlerin mühim bir kısmını teşkil eder. Hz. Peygamber’in hadisleri ve dört halife gibi İslâm büyüklerinin vecizelerine dair eserler de belirtilen

¹ Bu tür eserler hk. bilgi için bk. Ömer Faruk Harman- Mustafa Uzun, “Lokman”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, Ankara 2003, c. 27, s. 205-208.

² Nûşîrevân’a mâl edilen bilgece sözler ahlâkî, siyasî birçok eserde yeri geldikçe anılır. Bunlardan bir kısmını derleyici kitap bölümlerine veya kitapçıklara da rastlanır. Meselâ, Keykâvus’un H. 475/ M. 1082 yılında oğlu Gilânşâh için telif ettiği, “*Kâbusnâme*” adıyla tanınmış nasihatnamenin bir babı, Nûşîrevân’ın nasihatlarına ayrılmıştır. 14. asrın ikinci yarısıyla 15. asrın ilk yarısında yaşamış şair ve yazarlarımızdan Ahmed-i Dâî de onun oğluna tavsiyelerini “*Vasıyyet-i Nûşîrevân-ı Âdil be-Pusereş Hürmüz-i Tâcdâr*” başlığı altında nazmen Türkçeye tercüme etmiştir.

kategoride mütalâa edilebilecek verimlerdir.³ Edebiyat tarihimizde Hz. Muhammed’in amcası oğlu, Ehl-i Beyt’inden, tebliğ ettiği İslâm’ı ilk kabul edenlerden, damadı, bir hadisinde “ilim şehrinin kapısı”⁴ diye övgüsüne mazhar, hikmet, irfan, kahramanlık, zühd, takva, cömertlik, hitabet gibi dinî, insani meziyetleri şahsında toplamış sahabelerinden ve dördüncü halifesi olan Hz. Ali’nin (598?-661) güzel sözleri, mektupları, nasihatları, şiirleri, hitabelerine dair derleme, tercüme ve şerh tarzında onlarca denebilecek kadar çok sayıda eser meydana getirildiği bilinmektedir. Onun belirli sayıda vecizelerini ihtiva eden eserlerden bilhassa ikisi hayli rağbet görmüş; kırk civarında şair ve yazarımızca tercüme ve şerh edilmiştir:

1. Tanınmış Arap yazarı Câhız’ın (ö. 255/ 869) değişik eserlerden seçerek topladığı *Mie Kelime* (Yüz Söz), ki bu derleme, Reşidüddîn Vatvat (ö. 578/ 1182) tarafından *Matlûbü Külli Tâlib min Kelâmi Emîrül-mü’minîn Alî bin Ebî Tâlib* adıyla Farsça, Arapça olarak çevrilmiş ve açıklanmıştır;

2. Şiî âlimlerden Ebû Alî Tabersî’nin (ö. 548/ 1154) Hz. Ali’ye nisbet edilen sözler arasından 280 civarında vecizeyi seçerek elifba harfleri sırasına göre dizdiği ve “*Nesrül-leâlî*” (İnciler Saçısı) adını verdiği kitapçık.

Arap, bilhassa Fars edebiyatında çok rağbet gördüğü bilinen “*Nesrül-leâlî*”, Türk şair ve yazarları tarafından da alâkayla karşılanmış; tesbit edilebildiği kadarıyla 14 veya 15. asırdan itibaren yüzyıllar boyunca çeşitli tercüme ve şerh faaliyetlerinin konusu olmuştur. Başlıcalarını saymak gerekirse, *Nesrül-leâlî*’yi Sultan II. Murad zamanında (saltanatı 1421- 1452) Kâsım ve Hâfız mahlaslı iki şair, farklı zamanlarda dilimize tercüme etmiş; Alî Şîr Nevâî (844-906/ 1441-1501), H. 890/ M. 1485 yılında Hüseyin Baykara adına Türkçeye çevirmiştir. Aynı Arapça eseri Mustafa bin Şücâ, Evrenosbeyzade Ahmed Bey’in isteğini yerine getirmek üzere H. 902/ M. 1496 senesinde nesir yoluyla tercüme ve şerh etmiştir. Mâtemî, Kastamonulu Latîfî, Vâhidî, Balıkesirli Rihletî, *Nesrül-leâlî*’yi 16. asırda nazmen Türkçeye çeviren edebî şahsiyetler arasında yer alır. Söz konusu metnin 17. asırda Aksaraylı Dânişî, 18. asırda Konyalı Nesîb Yûsuf, 19. asırda Osman Selahâddîn el-Mevlevî, Akşehirlizâde Ali Haydar Bey ve Muallim Nâcî gibi âlim, mutasavvîf, şair ve yazarlar tarafından da tercüme veya şerh edildiği

³ İslâm kültürü tesiri altında gelişen Türk edebiyatı tarihindeki ahlâkî eserlerin tasnifi konusunda bk. Agâh Sırrı Levend, “Ümmet Çağında Ahlâk Kitaplarımız”, *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı Belleten* 1963, s. 96-97.

⁴ “Ben ilmin şehriyim, Ali onun kapısıdır.” (*Tirmizî*, “Menâkıb”, 20).

bilinmektedir. Edebiyat tarihimizde -Bosnalı Ali Dede (ö. 1007/1598) olduğunu tahmin ettiğimiz- “Harîmî” mahlaslı şair gibi, *Nesrû'l-leâlî*'nin tamamının değil, bir kısmının tercümesi mahiyetinde eser meydana getiren edebî şahsiyetlere de rastlanmaktadır.⁵ İşte 16. asırda yaşamış olduğunu başka bir eserinden öğrendiğimiz “Lutfî” mahlaslı Yahyâ bin Abdünnebî de anılan kitapçığı kısmen Türkçeye tercüme eden şairlerimizden biridir.

Şair Lutfî ve “Nazm-ı Nesr-i Leâl” Adlı Eseri

“Lutfî” mahlasını kullanan şair Yahyâ bin Abdünnebî'nin hayatı hakkında şuara tezkireleri, *eş-Şekâyiku'n-Nu'mâniye*... tercüme ve zeyilleri, *Keşfü'z-zunûn*... ve zeyilleri, *Osmanlı Müellifleri*, *Sicill-i Osmânî* vb. eski, yeni biyografik, bibliyografik kaynaklarımızda her hangi bir bilgiye rastlayamadık. Onun hakkında edindiğimiz sınırlı bilgi, 18 Safer 1321/ 16 Mayıs 1903 tarihinde yazılmış bir nüshası Mısır Millî Kütüphanesinde bulunan *Nazm-ı Nesr-i Leâl* adlı eserine dayanmaktadır. Anılan kitapçığın Mısır'dakinden farklı nüshası veya nüshalarının olup olmadığını, mütercimim başka eser(ler)inin bulunup bulunmadığını öğrenebilmek maksadıyla yurt içi ve yurt dışındaki bazı kütüphanelerin kataloglarını gözden geçirdik. Sonuçta Lutfî'nin, Yemen fatihi Sinan Paşa'ya (ö. 1004/ 1596) sunmak üzere kırk hadisi ikişer beyitle nazmen Türkçeye tercüme ettiğini gördük.⁶ Yemen, H. 976-78/ M. 1569-71 yıllarında Sinan Paşa tarafından alındığına göre, söz konusu kitapçık bu senelerden sonra ve adı geçen Paşa'nın hayatta olduğu zaman zarfında meydana getirilmiştir. Bu eserin hadislerin tercüme edildiği bölümüyle “Der-Hâtime ve Duâ” kısmındaki bazı mısra ve beyitlerin *Nazm-ı Nesr-i Leâl*'dekilerle müşterek yahut benzer oluşu, her iki metnin de aynı edebî şahsiyete ait olduğunu göstermektedir. Meselâ 8. hadisin tercümesindeki “Ulemâ gitdüğü yola gidegör” mısraı, *Nazm-ı Nesr-i Leâl*'de bulunan 20. vecizeye ait kıt'anın da son mısraıdır. Yine Lutfî'nin kırk hadis

⁵ *Nesrû'l-leâlî*'nin tam ve kısmi Türkçe tercüme ve şerhleri hakkında daha fazla bilgi için bk. Âdem Ceyhan, *Türk Edebiyatında Hazret-i Ali Vecizeleri*, Öncü Kitap, Ankara 2006.

⁶ İsmail Avcı, “16. Asır Şairlerinden Lutfî'nin Manzum Kırk Hadis Tercümesi”, *Divan Edebiyatı Araştırmaları Dergisi*, İstanbul 2016, Sayı 16, s. 1-32; Atıla Gökdemir, “Lutfî'nin Manzum Kırk Hadis Tercümesi”, *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Yıl: 2016/2, Sayı 24, s. 83-94.

tercümesinin Hâtîme kısmındaki şu mısra ve beyitler, *Nazm-ı Nesr-i Leâl*'in sonunda aynen veya takdim, tehir gibi ufak tefek farklarla yer alır:

“Yâ İlâhî be-ḥaḳḳ-ı ḥubb-ı Resûl (...)
Eyle bu nazmumı benüm maḳbûl

Luṭfi-i ‘âciz ü güneḥkâram
Ma‘şiyet derdi ile bîmâram

‘Aczûme ḳudretüj ‘aṭâ eyle
Derdüme raḥmetüj devâ eyle”

Bu ortak yahut benzer mısra ve beyitler, söz konusu kırk hadis tercümesiyle *Nazm-ı Nesr-i Leâl*'in aynı edebî şahsiyete ait olduğunu göstermektedir. Şairin bu kitapçıkları, İslâmî ilimlere, Arap, Fars dillerine ve edebî bilgilere vâkıf olduğunu göstermektedir.

“Lutfî” mahlasıyla tanınan şair Yahyâ bin Abdünnebî'yi *Nesr-ü'l-leâlî*'den seçtiği sözleri tercümeyle sevk eden âmil, bazı seleflerinin bu konudaki eserlerini meydana getirme sebeplerini andırmaktadır: Eserinin başında anlattığına göre, Mısır'da bulunan Yahyâ Efendi, doğup büyüdüğü memleketine gitmek, anne-babasını görmek istek ve ihtiyacını duymaktadır. Böyle bir yolculuğa malî gücü yetmeyen şair, “Acaba bu dileğimin yerine getirilmesine kim vesile olabilir?” diye isteklilerin muratlarına ermesini kolaylaştıran ve hayrette kalan insanların işlerini tedbir eden tarafına doğrulunca, hatırına *Kur'an*'dan tefe'ül etme (fal açma) ve neticesinde çıkan ayetin buyurduğu yola gitme fikri gelir. Hâlis bir niyetle *Kur'an*'ı açan Abdünnebî oğlu Yahyâ'nın karşısına şu ayet çıkmıştır: “Adını kullanarak birbirinizden dilekte bulunduğunuz Allah'tan ve akrabalık haklarına riayetsizlikten de sakının...”⁷ Tam da şairin ruh hâline uygun, akraba haklarını gözetmeyi buyuran bir ayettir bu...

Vahdetî ve Nesîb Yûsuf Dede'nin (ö. 1126/ 1714) Hz. Ali vecizelerinin tercüme ve şerhine dair eserlerini yazmaya başlamadan önce istihare ettikleri bilinmektedir. Lutfî ise tercüme işine

⁷ *Kur'an*, Nisâ Suresi, 4/ 1.

başlamadan önce meselesine dair manevî bir işaret ve ilham almak niyetiyle *Kur'an*'dan fal açtığını anlatır. Her ne kadar Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî'nin *Mesnevî-i Mânevî*'si, Sadî-i Şîrâzî'nin *Gülistân*'ı, Yazıcıoğlu'nun *Muhammediye*'si gibi itibarlı eserlerin fal maksadıyla da açıldığı bilirse⁸ de *Kur'an*'la tefe'ülû bazı âlimlerin mahzurlu saydığını ve uygun bulmadığını hatırlatmak yerinde olur. Meselâ, Şeyhülislâm Ebû's-suûd Efendi (ö. 982/1574) bu konuda sorulan bir suale karşı, "Olur olmaz niyet için *Kur'ân*-ı azîm tefe'ül edilmez" cevabını vermiştir.⁹ Müslümanların inanç, ahlâk, beşerî münasebetler, ilim, medenilik gibi çeşitli yönlerden içinde buldukları kötü durumun esas sebebi olarak *Kitâb* ve Hz. Peygamber'in sünnetinden uzaklaşmayı gören Mehmed Âkif, *Kur'ân*'ın mezarlıkta okunmak ve fal açmak için inmediğini şöyle belirtir:

"İnmemişdir hele Kur'ân bunu hakkıyla bilin,
Ne mezarlıkta okunmak, ne de fal bakmak için!"¹⁰

Hz. Peygamber'in ana-baba ve diğer yakınları ziyaret vazifesine dair hadislerini de hatırlayan Yahyâ Efendi, Dîvân-ı Mısır müteferrikalarına katılmış olduğundan ve ulûfesini Hazîne-i Âmire'den aldığından, hâlini divan kâtibi Mehmed Bey'e arz etmiş ve onun tarafından kendisine "İnşaallah vakti gelince (iş) görülsün ve Hazîne-i Âmire hizmetiyle İstanbul'a gönderilsin" cevabı verilmiştir. Fakat İstanbul'a gidecek maddi imkânı olmayan Yahyâ Efendi, yardım görmek ümidiyle yine adı geçen kişiye müracaat mecburiyetinde kalır; bu maksatla Hz. Ali'nin bazı vecizelerinin derlenmesi suretiyle hazırlanmış "*Nesrû'l-leâlî*" kitapçığından seçtiği yüz cümleyi ikişer beyitle nazmen Türkçeye çevirir. Gayesi, Hz. Ali sözlerini şefaathçi ederek kendisine verilen izni hatırlatmak ve muradına ermektir.

Yahyâ Efendi'nin eserini meydana getirdiği tarihi bildirmemesi sebebiyle *Nazm-ı Nesr-i Leâl'i* hangi yılda yazdığı

⁸ Bu konuda daha fazla bilgi ve örnek için bk. Kefeli Hüseyin, *Râznâme*, haz. İ. Hakkı Aksoyak, Harvard Üniversitesi yayını, 2004, s. 1-28.

⁹ M. Ertuğrul Düzdağ, *Şeyhülislâm Ebussuud Efendi Fetvaları*, İstanbul 1983, s. 199.

¹⁰ Mehmed Âkif, *Safahat*, İkinci Kitap, Süleymâniye Kürsüsünde, Dördüncü tab'ı, İstanbul H. 1347, M. 1928, s. 25.

konusunda bir hüküm vermek, en azından şimdiki bilgilerimiz itibarıyla mümkün değildir. *Mısır Millî Kütüphanesi Türkçe Yazmalar Kataloğu*'nu hazırlayan kişiler, bu kataloğun dizininde Lutfî Yahyâ bin Abdünnebî'nin Hicrî 13. [Mîlâdî 19.] asır şairlerinden olduğunu belirtmiş ve onu *Nazm-ı Nesr-i Leâl*'den başka iki eserin sahibi olarak göstermişlerdir. (s. 61). Fakat yaşadığı asra dair bu kayıt, bizce, *Nazm-ı Nesr-i Leâl*'de dayanağı görülmeyen bir tahminden ibarettir. Söz konusu tercümenin başlangıç kısmında geçen müteferrikalığın Tanzimat'la beraber tarihe karışması¹¹, “kendüye” (kendine, s. 5, 3. söz), “buğ” (sıkıntı, zahmet, s. 5, 4. söz), “özünge” (kendine), “evme” (acele etme), “-isar”(-acak, s. 5, 6. söz), -iser (-ecek, s. 19, 90. söz) bildirme eki olan -dır'ın bazı mısralarda “durur” şeklinde görülmesi (s. 7, 14, s. 9, 28, s. 15, 63, s. 18, 85, s. 20, 95., s. 21, 98. söz), kanda (nerede, s. 7, 19. söz, s. 18, 83. söz), “yavaş” (halîm, yumuşak huylu, s. 8, 21. söz), “örteyin” (örteyim, s. 8, 22. söz), yeğrek (daha iyi, üstün, s. 10, 32. söz), “karı” (eski, s. 15, 64. söz), “şol” (şu, s. 20, 95. söz), “Çalab” (Allah, s. 21, 100. söz) gibi ihtiva ettiği eski kelime ve şekiller göz önünde bulundurularak tarihçe daha kıdemli görüldüğünü söylemek, yanlış olmayacaktır. Zira aruz ölçüsü ve gazel, kaside, kıt'a, mesnevi gibi Arap yahut Fars edebiyatından aldığımız nazım şekilleriyle şiir söyleyen ilim sahibi edebî şahsiyetlerimiz arasında eskicil Türkçe kelimelerin yerini, belirli bir tarihten sonra daha ziyade Arapça, Farsça kelimelerin aldığı bilinmektedir. İşaret ettiğimiz kullanışlar, bize elimizdeki tercümenin zaman yönünden oldukça eski olduğunu düşündürmektedir. *Nazm-ı Nesr-i Leâl* sahibi Lutfî'ye ait olduğunu bazı delillere dayanarak ortaya koyduğumuz kırk hadis tercümesi, yüz Arapça vecizenin dilimize çevirisinden ibaret bu eserin de 16. asırda meydana getirildiğini göstermektedir.

Söz konusu kitapçığın Türk dili tarihi içindeki yeri konusunda görüşünü sorduğumuz mesai arkadaşımız Yasin Karadeniz, şu fikirleri dile getirdi:

“-IsAr eki, Eski Anadolu Türkçesi devrinde gelecek zaman eki olarak kullanılmış ayırt edici bir ektir. Tarihî Türk lehçeleri

¹¹ Mehmet Zeki Pakalın, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, İstanbul 1993, c. 2, s. 638.

eserlerine baktığımız zaman Harezmi-Altın Ordu, Eski Kıpçak metinlerinde nadiren, Memlük Kıpçakçası eserlerinde 1. ve 3. teklik şahıslarda karşımıza çıkmaktayken Eski Anadolu Türkçesi döneminde yaygın şekilde kullanılmıştır.¹² Eski Anadolu Türkçesinde gelecek zaman için ayrıca -AcAk eki de 15. yüzyıldan itibaren kullanılmaya başlamıştır.¹³ İncelemesi yapılan bu metinde de -IsAr ekinin gelecek zaman işlevinde karşımıza çıkması, eserin 15 veya 16. yüzyılda yazılmış olma ihtimalini kuvvetlendirmektedir.

EAT dönemi metinlerinde olduğu gibi bu eser de küçük ünlü uyumu kuralına uyulmadığı görünmektedir: degül 'değil' (s.11), édüp 'edip' (s. 16), kıluþ 'kılıp, yapıp' (s. 4),

17. asrın sonuna kadar EAT döneminde daima yuvarlak ünlülü olarak yaygın şekilde kullanılan -UbAn zarf-fiil eki, incelemesi yapılan eserde bir sadece bir yerde kullanılmıştır: édüben 'yaparak' (s. 9).

Bildirme eki -dur/-durur biçiminde yuvarlak ünlülüdür: eyüsi oldurur 'iyisi odur' (s. 18), söz odur 'sözdür' (s. 18). Daha ziyade 13-16. asır eserlerinde karşımıza çıkan Çalab (Tanrı) kelimesi¹⁴, bu metinde de kullanılmıştır."

Lutfî'nin *Nazm-ı Nesr-i Leâl*'inin üç bölümden meydana geldiği söylenebilir: Eserin nerede, hangi şartlar altında ve niçin yazıldığını anlatan mensur bir mukaddime (başlangıç), yüz Arapça vecizenin birer kıt'ayla dilimize tercümesinden ibaret olan ve çalışmanın asıl kısmını teşkil eden bölüm ve tamamlanmasından duyulan şükran hisleriyle bazı uhrevî temennileri dile getiren kısa bir hâtîme (sonuç). Eserinin başlangıcında yazılış sebebini anlatan şair, Hz. Ali'nin *Nesrül-leâlî* adıyla derlenmiş 275-285 civarındaki güzel sözünden yüzünü nazmen tercüme etmiş; hâtîme kısmında ise çalışmasını bitirmekten doğan şükran duygularını, dünya ve ahirette

¹² Hüseyin Yıldız, "Türkçede {-y}IsAr} Eki ve "istemek" Anlamlı Fiiller Üzerine Notlar", *Türk Kültürü* 2013/1, s. 29-46.

¹³ Barbara Flemming, "{Isar} Gelecek Zaman Eki ve Onun Kiplik Fonksiyonları Üzerine Notlar", Çev: Musa Salan, *Dil Araştırmaları*, Güz 2011, s. 141-155.

¹⁴ Bazı örnekler için bk. *Tarama Sözlüğü*, Ankara 1965, c. 2, s. 804-806.

derdine deva, günahlarına af, hayırlı akıbet dileklerini dile getirmiştir.

Şairin Arapça sözleri nasıl çevirdiği konusunda bir fikir verebilmek için, bazı vecizelere dair tercümelerini nakledelim. Lutfî Efendi, “İnsanın belâsı, dilindedir” manasına gelen *بلاء الإنسان من اللسان* sözünü şu şekilde Türkçeye çevirmiştir:

“Âdemün bil huzûrı ey mü'min
Dilini şaklamakda oldu hemîn
Bulduğun sözi söyleme hâzer ét
Dil belâsından eyle cānı emîn” (s. 6, 8. söz).

[Ey inanan, bil ki, insanın huzuru daima dilini tutmaktadır. Bulduğun (her) sözü söyleme, sakın! Canını dil belâsından emin et!]

Mütercim Lutfî Efendi, “Sözün güzelliği kısalıktadır” manasına gelen *جودة الكلام في الاختصار* cümlesini şöyle tercüme etmiştir:

“Eyüsi oldurur sözün k'ola az
Çok sözi ço sühan müfîd gerek
Söz odur az ola daği öz ola
Âdemî her sözünde ceyyid gerek” (s. 7, 18. söz).

[Sözün iyisi, az olanıdır. Çok söz söylemeyi bırak! Sözün faydalı olması gerekir. Söz, az ve öz olmalı. İnsanın her sözünün iyi ve hoş olması lâzımdır.]

Son bir örnek olarak “İlim derecesi, derecelerin en üstünüdür” manasındaki vecizenin tercümesini verelim. Şair, *رتبة العلم أعلى الرتبة* cümlesini şöyle çevirmiştir:

“Pāye-i 'ilme érmege sa'y ét
Bil ki andan bülend yok pāye
Kim ki bu pāyeye érerse eger
Érişür 'izz ü cāh-ı 'ulyāya” (s. 12, 44. söz).

[İlim derecesine erişmeye çalış! Bil ki, ondan yüksek derece yoktur. Kim bu dereceye ererse, o ululuğa ve pek yüce mevkiye erişir...]

Görülüyor ki, Lutfî Efendi, *Nesrü'l-leâl*'den seçtiği sözleri Türkçeye tercüme ederken, anılan kitapçığın mütercimleri arasında bulunan Mâtemî, Vahdetî, Rihletî, Dânişî gibi “feilâtün mefâilün feilün” kalıbını ve kıt'a nazım şeklini tercih etmiştir. Eserde sıkça

imale, ara sıra da zihafa rastlanmaktaysa şairin aruz vezni kullanışı, bütünü itibarıyla fena denemeyecek seviyededir. Kafiyele de “edeb-Rab” (2. söz), “vefâ-ağa” (5. söz), “müfid- ceyyid” (18. söz), “âgâh- olmaya” (46. söz), “emîn-yakın” (56. söz), “ağa-belâ” gibi pürüzlü bulunabilecek istisnalar sayılmazsa, umumiyetle kaidelere uygun ve başarılıdır.

Bazı Arapça vecizeler altındaki beyitleri, onun *Nesrû'l-leâlî*'nin önceki tercümelerini görüp okumuş olduğunu da düşündürmektedir. Meselâ, 16. asır başlarında hayatta bulunduğu anlaşılan şairlerimizden Mâtemî'nin *Nesrû'l-leâlî* tercümesiyle Lutfi'nin eserini mukayese ettiğimizde, on Arapça vecizenin çevirisinde (Lutfî, 27, 29, 42, 50, 52, 58, 70, 75, 89, 90. söz) benzerlikler gördük. Bu konuda örnek vermek gerekirse, şu iki belirgin nümuneyi gösterebiliriz: Mâtemî, “İnsanların kötüsü, bütün halkın kendisinden sakındığı kimsedir” manasındaki *شر الناس من يتقيه* sözünü şu şekilde dilimize çevirmiştir:

“Ol kişiden beter cihânda degül
K'andan eder müdâm el perhîz
Âdem oldur ki maḥz-ı ḥayr ola
Cümle ef'âli ola luṭf-âmîz”¹⁵

[Dünyada kimse, herkesin daima kendisinden kaçındığı şahıstan daha kötü değildir. İnsan, hayrın ta kendisi, yani bütün işleri iyi ve yumuşak olandır.]

Aynı vecizeyi, şair Lutfî Efendi, Türkçeye şöyle tercüme etmiştir:

“Şerlûsi nâsuḡ ol kişidür kim
Cümle ḥalk andan edeler perhîz
Âdem oldur ki maḥz-ı ḥayr olup ol
Ḳavli vü fi'li ola luṭf-âmîz” (Lutfî, s. 13, 52. söz)

[İnsanların kötüsü, bütün halkın kendisinden sakındığı kimsedir. İnsan, hayrın ta kendisi olup sözü ve işi iyi ve yumuşak olandır.]

¹⁵ Mâtemî, *Terceme-i Nesrû'l-leâlî min Kelâmi Alî bin Ebî Tâlib*, Süleymaniye Ktp. Fatih, nr. 5404, vr.128a.

هلاک المرء في العجب (İnsanın helâki, kibir ve kendisini beğenmektedir) sözünü, Mâtemî Türkçeye şöyle çevirmiştir:

“Ucbdan ‘âkıbet helâk olur
Kişi kim mu‘cib ola vü mağrūr
Hūşe kim ser-keş ola vü hūd-bīn
Âhîr olur oraç ilen maḫhūr”¹⁶

[İnsan kendisini beğenmiş ve gururlu olsa, sonunda o kendini beğenmişlikten helâk olur. Nitekim başak dikbaşlı ve kendini beğenmiş olsa, sonunda orakla kahredilir...]

Aynı Arapça sözü Lutfî Efendi’nin Türkçeye şöyle tercüme etmiş olduğunu görüyoruz:

“Olma mağrūr devlet ü cāha
Ki helâk ediser kişiyi gurūr
Hūşe hūd-bīn ü ser-keş oldığıçün
Âfet-i dās ile olur maḫhūr” (Lutfî, s. 19, 90. söz)

[Nimete ve makam-mevkiye güvenip aldanma ki, gurur insanı helâk edecektir. Başak, bencil ve asi olduğu için, orak felâketiyle mahvedilmiş olur...]

Nesrû'l-leâlî'nin diğer tercümelerinde bulunmayan (s. 7) جدد رحمة الله امرء إذا تكلم تكلم حقاً او سكت فسلم (s. 12) السفر إذا مسك الضرر Mâtemî ve Lutfî'nin eserlerinde yer alması da bu muhtemel istifade için gösterilebilecek cümlelerdendir. Andığımız benzerlikler, bize şairin Mâtemî'nin adı geçen eserinden veya onun da faydalandığı başka bir *Nesrû'l-leâlî* tercümesinden istifade etmiş olabileceğini düşündürmektedir.

Eserin başında kayıtlı “*Nazm-ı Nesr-i Leâl*” adı, okuyucuya ilk anda *Nesrû'l-leâlî*'nin tamamının nazmedildiğini düşündürmekteyse de Lutfî -daha önce de ifade ettiğimiz gibi- anılan kitapçıkta mevcut vecizelerden yüzünü seçip çevirmiştir. خلوص الود من حسن العهد cümlesinin, elimizdeki nüshada خلوص الود من حسن العمل (s. 9, 31. söz) şeklinde yazılması, “Şol ki ikrām ü ihtirâz etmez” (s.12, 48. söz) mısraında “ihtirâm” olması gereken “ihtirâz”, ليس لسلطان العلم زوال, (ilim) veya tercümesine bakılırsa العالم

¹⁶ Mâtemî, vr. 141a.

(âlim) kelimesinin bulunmaması gibi birkaç yanlışın şairden değil, onun eserini kopya eden kâtipten ileri geldiği anlaşılıyor.

Şair Lutfî'nin Arapça vecizeler için meydana getirdiği manzum tercümeleler, çoğu itibarıyla doğru ve başarılı sayılabilir. Mütercim, bahis konusu hikmetli cümleleri dilimize çevirirken teşbih, tezat, mecaz, irsal-i mesel, telmih gibi edebî sanatlardan da faydalanarak maksadını güzelce anlatmak için gayret sarf etmiş; yeri geldikçe özdeyişlerin kendisine hatırlattığı ayet ve hadislerle büyüklerin sözlerine işaret etmiş (Meselâ 11, 23, 43, 60, 65, 68. kıt'a); bazı Türk atasözlerini (3, 6, 17, 25, 46, 64) de anmıştır. Ancak onun birkaç vecize altında okuduğumuz çevirilerini (47, 65, 67, 72) pek isabetli ve maksada uygun bulmadığımızı da belirtmeyi gerekli görmekteyiz. Örnek vermek gerekirse, şu Arapça cümlemin altına şairin yazdığı bir beytin, İslâm dininde mevcut, Hz. Ali'ye nisbet edilen vecizede de belirtilen tevekkül esasıyla uzlaştırılması kolay değil; hattâ zıtlık gösteren bir tavsiye içine aldığı söylemek mümkündür: على قدر المتوكلين

“Şol ki ehl-i tevekkül ola anuñ

Қıдри қайнар теvekküли қадери

Мütevekkil olup yerinde отур

Рızқ için eyleme Şam'a seferi” (s. 16, 72. söz).

[İşini Allah'a bırakıp kaderine razı olan adamın tevekkülü kadar tenceresi kaynar. O hâlde, sen tevekkül et, yerinde otur; rızk için Şam'a yolculuk etme!..]

Şairin tembelleri iğnelemek niyetiyle değil, ciddî ciddî söylediği “Mütevekkil olup yerinde otur!” sözü, bizce, Mehmed Âkif'in bu konudaki haklı öfkesini hatırlatacak kadar yanlıştır:

“Allah'a dayandım!' diye sen çıkma yataktan...

Ma'nâ-yı tevekkül bu mudur? Hey gidi nâdân!”¹⁷

İşaret ettiğimiz mısralar, müstensih tarafından da vecize sahibinin maksadına uygun bulunmamış olsa gerektir ki, bu tercümenin kenarında “Şam kaydı temsîl içindir” notu ve nüsha farkı olarak yazılmış:

¹⁷ Mehmed Âkif, *Safahat, Yedinci Kitab, Gölgeleler*, Mısır, H. 1352, M. 1933, s. 23.

Ûdretine Hâk’ın tevekkül edüp

Ûo tevekkül yolına cân ü seri” (s. 16)

beyti vardır. Hâlbuki burada “Şam kaydı”nın temsil için olduğunun açıklanması yerine, “Mütevekkil olup yerinde otur” mısraı tenkit ve tashih edilmeliydi. Söz konusu Arapça vecizede geçen قدر kelimesi hem “kadr” (değer, itibar, şeref, derece), hem de “kıdr” (tencere) şeklinde okunabilir. *Nesrû’l-leâlî*’nin mütercimlerinden Ali Şîr Nevâî, Aksaraylı Dânişî ve Osman Salâhaddîn el-Mevlevî bu kelimeyi “kadr” şeklinde okuyup çevirmiştir; Mâtemî, Latîfî, Ali Haydar Bey ve Muallim Nâcî ise “kıdr” şeklinde... Gerçek tevekkülün, mükellefin üzerine düşen vazifeyi, çalışmayı yaptıktan sonra işin sonucunu Allah’tan beklemesi manasına geldiği hatırlanırsa, anılan kelimenin “kadr” şeklinde okunmasının ve vecizenin “Tevekkül edenlerin derecesi yüksektir” şeklinde çevrilmesinin daha uygun olduğu anlaşılabilir. Hz. Ali’nin bağlı olduğu İslâmî esaslar, mensur veya manzum sözlerini içine alan eserlerde tevekkül, kanaat, tok gözlülük, çalışma gibi konulara dair ifadeleri göz önünde bulundurulursa, kesinlikle denebilir ki, bu vecizede belirtilen husus, insanın başkalarından bir şey dileme yönüne gitmeksizin ihtiyaçlarını bizzat gayret sarf ederek Allah’tan istemesi gerektiğidir.

Sonuç olarak umumi bir değerlendirme mahiyetinde şunları ifade edebiliriz: 16. asrın ikinci yarısında hayatta olduğunu başka bir eserinden anladığımız Lutfî mahlaslı Yahyâ Efendi, Arap, Fars ve Türk edebiyatı tarihinde meşhur *Nesrû’l-leâlî* isimli vecizeler kitapçığından seçtiği yüz sözü, birer kıt’ayla dilimize çevirmiştir. Eserin mensur sebab-i te’lif kısmında ithaf edildiği divan kâtibi Mehmed Bey’in, bir sultan tasvir ediliyormuşçasına aşırı derecede övülmesi, şairin bağlı olduğu anlaşılacak İslâmî ve ahlâkî esaslar yönünden tenkit edilebilecek bir davranıştır. Ayrıca ilim sahibi bir edebî şahsiyetin, maddî yardım ricasıyla bir idareciye başvurmak mecburiyetinde kalışı da hüznün verici görünmektedir. Bununla birlikte uzun zamandır memuriyet dolayısıyla Mısır’da yaşadığı anlaşılacak şairin, anne- babasını ziyaret etme ve memleketini görme isteği, Hz. Ali’ye nisbet edilen, İslâmî inançlar, ibadetler, bilhassa ahlâk ve adab konusunda isabetli bilgi, görüş ve tavsiyeleri içine alan yüz Arapça

güzel sözü çevirmesini sağlamıştır. Mütercimim kitapçığında yer yer göze ilişen imale, zihaf gibi vezin aksamaları, onda bir oranındaki kafiye kusurları ile tenkide uğrayabilecek birkaç tercümesi bir tarafa bırakılırsa, bahis konusu vecizeleri oldukça başarılı bir şekilde Türkçeye çevirdiği, böylece ahlâki edebiyata hizmet ettiği rahatlıkla söylenebilir.

Eserin Nüshası ve Metninin Çevriyazısı

Lutfî'nin *Nazm-ı Nesr-i Leâl* adlı eserinin tesbit edebildiğimiz yegâne nüshası, Mısır Millî Kütüphanesi Türkçe yazmaları arasındadır. Bu nüsha, Bursa'ya bağlı Bazarköy'de doğan ve Sultan Ahmed yakınındaki Arabacıbaşı Dergâhı imamlığında bulunan Hâfız Mustafa tarafından 18 Safer 1321/ 16 Mayıs 1903 tarihinde kopya edilmiştir. Müstensihin s. 16'da bir nüsha farkını göstermesi, müellif tarafından yazılan veya tashih edilen nüshaya dayanmadığının işareti kabul edilebilir. Eser mecmuanın 1-22. sayfaları arasında yer almaktadır. Her sayfasında 18 satırın bulunduğu yazma, 28, 3x 19, 5 sm ebadındadır. Kitapçık, "Leâlî-i hamdü bî-ḥadd ve derârî-i şükr-i lâ-yu'ad..." ibaresiyle başlamakta; "Kim ki diye bu du'āya āmin / Hâk anı her belādan ēde emīn" beytiyle sona ermektedir. Bunun ardından Arapça olarak istinsah kaydı yer alır.¹⁸

Vecizelere tarafımızdan birer sıra sayısı verilmiş; müstensihthen ileri gelen yanlışlar, noksanlar metin tamiri yoluyla giderilmeye çalışılmış; " 'âli, Şam'a" gibi zihaf bulunan mısralarda uzun heceler kısa yazılmış; kitapçığın yeni Türk alfabesine aktarılmasıyla yetinilmeyip tamamı günümüz Türkçesine de çevrilmiştir.

(s. 1) NAZM-I NESR-İ LEÂL

Leâlî-i hamdü bî-ḥadd ve derârî-i şükr-i lâ-yu'ad ol Hâliḳu Eḥad ve rāzıḳu Şamed cenābına elyak ve evlādur ki aşlāb-ı şuḥūrda cevāhir-i zāhire ve erḥām-ı buḥūrda ferāyid-i bāhire ḥalḳ eyledi. Ve şalāt-ı nā-maḥdūd ve selām-ı nā-ma'dūd ol Aḥmed ü Maḥmūd ve şāhid ü meşḥūd şavbına eḥaḳḳ ve aḥrādur ki, vāşıta-i kılāde-i nübüvvet ve dürre-i tāt-ı

¹⁸ Mısır Millî Kütüphanesi Türkçe Yazmalar Kataloğu, 1992, c. 4, s. 227, nr. 4958.

risâlet şalla’llâhu ‘aleyhi ve sellem ve ‘alâ âlihi’l-kirâm ve aşhâbihi’l-‘izâm الذين انتظمو في سلك القيام ‘aleyhim rahmeti Rabbü-l-enâm.

Ve ba‘de, nâzım-ı dürer-i kelâm ve münşi-i gurer-i nizâm Yahyâ bin ‘Abdü’n-nebî eş-şehîr bi-Luţfî و الخفي بلطفه الجلي و الخفي eydür: Müddet-i medîd ve ‘ahd-i ba‘îd vaţan-ı aşlîden ve mevlid ve menşe’den mehcür iken, ‘inâyet-i Rabbânî mu‘âvin-i âmâl ve hidâyet-i Sübhânî muķârin-i ahvâl olup¹⁹ حب الوطن من الايمان muķtezâsınca vaţan-ı aslıye gitmege tâlib ve²⁰ رؤية الوالدين عبادة mübteğâsınca şılatü’l-erhâm étmege râğıb olıcak, “Âyâ bu murâdıñ huşûlüne kim vesîle ve bu maķşûda vuşûli kim édebile?” dèyü ol müyessir-i muvâsala-i müstâķin ve müdebbir-i umûr-ı cumhûr-ı müteħayyirin cânibine teveccüh kılıcaķ, ‘inâyet-i Bârî yârî olup hâţıra bu hâţıra târî oldı ki, “*Kelâm-ı Kadîm*-i vâcibü’t-ta’zîmden tefe’ül édem ve ol *Kitâb-ı müsteķâb-ı müstevcibü’t-tekrîm* buyurdığı yola gidem” dèyü niyyet-i pâk ile tefe’ül (s. 2) eyledigimde, bu âyet-i kerîme geldi ki²¹ بسم الله الرحمن الرحيم و اتقوا الله الذى تساء لون به و الارحام

Seyyidü’l-enâm ‘aleyhi’s-şalâtü ve’s-selâm ģazretleri dağı buyurmuşlar ki: اسرع الخير ثواباً البر و صلة الرحم و اسرع الشر عقوبةً

البغى و طبيعة الرحم²²

Ve yine buyurmuşlar ki: صلة القرابة مثراتٌ فى المال

محبّةٌ فى الاهل منساة فى الاجل²³

Ve yine buyurmuşlar ki: لا تنزل الرحمة على قوم فيهم قاطع الرحم²⁴ Ve bi’l-cümle ziyâret-i ‘akrabâ[y]ı mü’eyyid ve ķarâbet-i eviddâ’ı mü’ekkid olan âyât-ı kerîme ve eģâdîs-i şerîfe ve beyyînât-ı ‘azîme ve aģbâr-ı münîfeye vuķûf bulıcaķ, bende-i efgende dîvân-ı Mışr müteferriķalarına

¹⁹ “Vatan sevgisi imandandır.” (Hadis âlimleri, bu sözün Hz. Peygamber’e ait olmadığını, fakat manasının doğru olduğunu ifade ederler. Daha fazla bilgi için bk. İsmâil b. Muhammed Aclûnî, *Keşfü’l-hafâ ve müzîlü’l-ilbâs ‘amme’stehere mine’l-ehâdis ‘alâ elsineti’n-nâs*, Beyrut, 1418/ 1997, c. 1, s. 413-14).

²⁰ “Anne, babayı görmek ibadettir.” (Ebû Nuaym, “Anne- babanın yüzüne sevgiyle bakmak ibadettir” mealinde bir hadis nakleder).

²¹ “...Adını kullanarak birbirinizden dilekte bulunduğunuz Allah’tan ve akrabalık haklarına riayetsizlikten de sakının...” (*Kur’ân*, Nisâ Suresi, 4/1).

²² “Sevabı en çabuk verilen hayırlı amel, iyilik ve akrabayı ziyarettir; cezası en hızlı gelen kötülük de zulüm ve sıla-i rahmi (akraba ziyaretini) kesmektir.” (*İbn Mâce*, “Zühd”, 23).

²³ Bu hadis, Tirmizî ve Ahmed bin Hanbel’de şekilde yer alır: صلة الرحم محبةٌ فى الاهل مثراتٌ فى المال منساة فى اثره “...Akraba ziyareti yakınlar arasında sevgi, malda bolluk ve ömürde uzamadır.” (*Tirmizî*, “Birr”, 49; *Ahmed bin Hanbel*, 2, 374, 40).

²⁴ “İçlerinde sıla-i rahmi terk edenlerin bulunduğu bir topluluğa rahmet inmez.”

mülhak ve munzam ve ‘ulüfe-i me’lüfeye Hazîne-i ‘Âmire me’haz ve maqsim olmağın hasb-i hâli mâtiḥ-i (?) esbâb-ı sa’âdet, fâtiḥ-i ebvâb-ı ‘inâyet, maṭla’-ı envâr-ı mekremet ü şehâvet, menba’-ı enhâr-ı şefkat ü re’fet, (Nazm)

Sa’âdet-kırân ü ma’âlî-karîn

Emâret-nişân ü celâlet-nişîn

sâlâr-ı erbâb-ı müteferriḳa-i dergâh-ı ‘âlî-şân, a’nî bihi Muḥammed Beg kâtib-i dîvân-ı sa’âdet-erkân اللهم ارفع مكانته عندك و مكانه و اعلى قدره كسميه
المحمد عليه السلام و شأنه²⁵

cānibine ‘arz-ı hâl ve inbâ-yı mâ-fi’l-bāk olunduğda, “İnşâ’ allāhu te’âlâ vaḳti geldikde görüle ve Hazîne-i ‘Âmire ḥidmetiyle İstanbul’a göndürile” dèyü dil-i bîmâra cevâb-ı şâfî buyurulmuşdı. Hâliyen himmet-i ‘âlîlerine ol vaḳt-i mev’ûdun vuşûli ve zamân-ı ma’hûdun (s. 3) ḥuşûli mutaşavver ve müyesser ve şıla-i erḥâm êtmek muḳarrer iken, keşret-i faḳr u fâḳadan dest-i ḳudret şikeste ve pâ-yı istiṭâ’at ü tâḳat beste olmağla maḳşûda şürû’ edemeyüp ve rāh-ı maṭlûba çıkup gidemeyüp bu kesrünj cebrine çäre-pezîr ve bu ‘uḳdenünj ḥalline tedbîr yine ol (Nazm)

Server-i Cem-âstân ve Hâtem-i yem-âstîn

Âsumân-ı luṭf [u] himmet âftâb-ı evc-i dîn

(Neşr) ḥâzretlerinin cû-yı luṭf u merḥamet ve şefkatleri ve ‘inâyet ü ‘âtiḳfetleri cârî olmağın imâm-ı belâğat-şi’âr ve hümâm-ı feşâhat-dişâr emîrû’l-mü’minîn ve imâmü’l-müttaḳîn esedü’llâhi’l-ğâlib ‘Alî bin Ebî Tâlib ḥâzretlerinin aḥbâr-ı maḳbûle ve âşâr-ı menḳûlesinden *Neşr-i Leâlî* demek ile ma’rûf ve necm-i leyâlî demek ile mevşûf olan risâle-i şerîfe ve nüşâ-i laṭife ki vazzâh-ı ma’âlim-i *Tenzîl* ve *keşşâf*-i esrâr-ı te’vildür; her fıḳra-i derârî-şenâsı bir siḥr-i müstemir ve her fâşıla-i leâlî-ziyâsı bir emr-i müstekîr olmağın, ḳilâde-i Cevzâya ve ‘ıḳd-ı Şüreyyâya gâh toğar ve gâh batar dèyü ta’n éder, ḥarf atar. Hâḳḳâ ki dürer-i kelimât-ı feşâhat-âyâtı ve gurer-i fıḳarât-ı belâğat-beyyinâtı âvîze-i güş-ı Şüreyyâ ve güşvâre-i Zühre-i zehrâ’ olmağa elyaḳ u aḥrâ, belki daḫi evlâ ve a’lâdur. كائهن الياقوت والمرجان²⁶ ki her fâşıla-i ra’nâ

²⁵ “Allahım, onun kuvvetini ve mevkiini yükselt; derecesini adaşı Hz. Muhammed’in (a.s.) derecesi gibi yücelt!”

²⁶ “Sanki onlar yakut ve mercandır.” (*Kur’an*, Rahman Suresi, 55/58).

teşbîhin hikâyet ve her fıkra-i ²⁷ لم يطمئنَّ انسٌ قبلهم ولا جانٌ 27 tenzîhin rivâyet eder.

(s. 4) Ve'l-hâşıl her fıkra-i müsecca'ı iki beyt-i maṭbū'la nazm édüp emr-i şerîf-i icâbet-ķarîn-i ²⁸ تتفع المؤمنین 28 recâsiyla icâzet-i mev'üdeyi tezkâra cesâret ve ruḥşat-ı mev'üdeyi anmağa cür'et kıllup gūyâ ki emîrû'l-mü'minîn ve imâmü'l-müttakîn şavbından şılatû'l-erhâm ile muḥaşşılı' l-merâm olmak bābında bu faķire in'âm ile müs'ade olunmağa kitâb-ı şefķat ve müşerrife-i şefâ'at gelüp Ḥazret-i Rabbû'l-erbâb ve müsebbibü'l-esbâb cenâbından dâ'imâ recâ-yı fesîḥü'l-ercâ budur ki, ol ḥazret-i bā-rif'atüñ cenâb-ı devleti hemîşe maķşad-ı e'âzım-ı ḥâşş u 'âmm ve veche-i ḥâcât-ı cümle-i enâm olup dest-i taşarruf-ı ḥavâdiş südde-i seniyyelerine vüşüldeñ min külli'l-vücüh ķâşır ve Rabbû'l-enâm cemî'-i mehâmm-ı maḥmedet-encâmlarında mu'in ü nâşır ola, âmin yâ Mu'in!

[*Günümüz Türkçesiyle*: Sonsuz hamd incileri ve sayısız şükür parlak yıldızları o Bir Yaratıcı ve Samed (hiçbir şeye ve hiç kimseye muhtac olmayan) rızık verici Allah'a en lâyük ve iyidir ki, büyük taşların sertlerinde parlak cevherler ve denizlerin içlerinde güzel, eşsiz şeyler yarattı...

Sınırsız dua ve sayısız selâm, o Ahmed ve Mahmud, şahid ve görülmüş olan (Hz. Muhammed) tarafına pek haklı ve daha lâyıktır ki, peygamberlik gerdanlığının vasıtası ve resullük tacının incisidir... Allah'ın selâmı onun, değerli ailesinin ve büyük sahabelerinin üzerine olsun ki, onlar -ibadet için ve zulme karşı çıkış konusunda- ayakta duruş sırasında dizilmişlerdir, bütün yaratılmışların Rabbinin rahmeti üzerlerine olsun!

Bundan sonra (gelelim maksadımıza)... Sözüñ büyük incilerini dizen ve nizamın parlak nesnelere yazan “Lutfî” diye tanınmış Yahyâ bin Abdünnebî (Yüce Allah, onu açık ve gizli nimetiyle lutuflandırsın!) der ki, çok uzun zaman ve uzak devir aslı vatan, doğum ve ortaya çıkış yerimden ayrı düşmüşken, Allah'ın

²⁷ “Bunlara onlardan önce ne bir insan, ne de cin dokunmuştur.” (*Kur'an*, Rahman Suresi, 55/74).

²⁸ “Sen yine de öğüt ver. Çünkü öğüt müminlere fayda verir.” (*Kur'an*, Zâriyat Suresi, 51/ 55).

yardımlı, ümitlerin (gerçekleşmesi konusunda) yardımcısı ve hidayeti, hâllerime yakın oldu; “Vatan sevgisi imandandır” sözü gereğince aslı vatanıma gitmeğe istekli ve “Anne, babayı görmek ibadettir” istenen (hadisi gereğince) akraba ziyaretine rağbet edici olunca, “Acaba bu muradın meydana gelmesine kim vesile (olabilir) ve bu gayeye erişmeyi kim yapabilir?” diye O çok isteklilerin (muratlarına) erişmesini nasib eden ve hayrette kalmış insanların işlerini gören tarafına yönelince, Allah’ın lutfu yardım(cı) olup hatırıma birdenbire şu fikir geldi ki, yüceltilmesi dinen gerekli vazife olan *Kur’ân-ı Kerim*’den fal açayım; o beğenilen, ağırılanması icab eden *Kitab*’ın buyurduğu yola gideyim” diye temiz bir niyetle tefe’ül ettiğimde şu ayet-i kerime geldi: “...Adını kullanarak birbirinizden dilekte bulunduğunuz Allah’tan ve akrabalık haklarına riayetsizlikten de sakının...”

Bütün insanların, yaratılmış olanların efendisi (dua ve selâm onun üzerine!) Hz. Peygamber de buyurmuşlar ki: “Sevabı en çabuk verilen hayırlı amel, iyilik ve akrabayı ziyarettir; cezası en hızlı gelen kötülük de zulüm ve sıla-i rahmi (akraba ziyaretini) kesmektir.”

Ve yine buyurmuşlar ki: “...Akraba ziyareti malda bolluk, yakınlar arasında sevgi ve ömürde uzamadır.”

Ve yine buyurmuşlar ki: “İçlerinde sıla-i rahmi terk edenlerin bulunduğu bir topluluğa rahmet inmez.”

Ve bütün akraba ziyaretini teyid edici ve halis dostlara yakınlığı kuvvetlendirici olan ayet-i kerimeler, hadis-i şerifler, büyük deliller ve yüksek haberleri öğrenmiş olunca, bu çaresiz kul, Mısır divanı müteferrikalarına eklenmiş, ilâve edilmiş, alışılmış ulûfenin alındığı ve dağıtıldığı yer Hazine-i Âmire olduğundan, hâlleşmemi saadet vasıtalarını sağlayan (?), yardım kapılarını açan, cömertlik ve ihsan ışıklarının doğduğu yer, şefkat ve merhamet ırmaklarının kaynağı... (Nazm)

Saâdet-kırân ü ma’âlf-karîn

Emâret-nişân ü celâlet-nişîn

(Saadete ve yüksekliklere yakın, emirlik alâmetli ve büyüklük makamına oturan) şanı yüce dergâhın müteferrika sahiplerinin reisi, yani Mehmed Bey, saadet esasları (üzerine kurulu) divanın kâtibi

(Allahım, onun kuvvetini ve mevkiini yükselt; derecesini adaşı Hz. Muhammed aleyhi’s-selâmın derecesi gibi yücelt!) tarafına hâl arz edildiğinde ve kalpteki (niyet) haber verildiğinde, “Yüce Allah izin verirse, vakti geldiğinde (iş) görülsün ve Hazine-i Âmire hizmetiyle İstanbul’a gönderilsin” diye hasta kalb(im)e şifa verici cevap buyurulmuştu. Hâlen yüksek gayretlerine o vaad edilmiş vaktin erişmesi ve söz verilen zamanın meydana gelişi düşünülmüş, kolaylaştırılmış ve akraba ziyareti kararlaştırılmışken, fakirlik, yoksulluk çokluğundan, kudret eli kırık ve güç yetirme ayağı bağlanmış olduğundan gayeye başlayamayıp ve istenilen yola çıkıp gidemeyip bu kırıklığın onarılmasına çare olabilen ve bu düğümün çözümünü temin edecek yine o (Nazm)

Server-i Cem-âstân ve Hâtem-i yem-âstîn

Âsumân-ı lutf [u] himmet âftâb-ı evc-i dîn

(Cem eşikli reis ve deniz gibi elbise kolu olan Hâtem... Manevi yardım ve ihsan göğü, din zirvesinin güneşi) (Nesr) hazretlerinin lutuf, merhamet, şefkat, yardım ve korumalarının ırmağı akıcı olması için, belâgat alâmetli imam ve fesahat elbiseli büyük, müminlerin reisi, takva sahiplerinin öncüsü, Allah’ın galip aslanı Ali bin Ebî Tâlib hazretlerinin makbul sözleri ve nakledilen eserlerinden *Nesrül-leâli* diye bilinen ve gecelerin yıldızı şeklinde vasıflandırılmış olan değerli kitapçık ve güzel nüsha, ki Hz. Peygamber’e indirilen *Kur’ân*’ın ayetlerini çok açıklayıcı ve tevil sırlarını bulup meydana çıkarıcıdır... (O kitapçığın) parlak yıldızlar gibi övülen her kısa sözü, devamlı bir büyü ve her inciler gibi parlak kısmı karar kılmış bir emir olduğundan, İkizler burcu gerdanlığını ve Ülker yıldız kümesini “Bazan batar, bazan doğar...” diye ayıplar, onlara söz atar! Hakikaten fesahat alâmetli sözlerinin büyük incileri ve belâgat delilleri taşıyıcı kısa sözlerinin parlaklıkları, Ülker’in kulağına asılmış ve parlak Sabah yıldızının küpesi olmaya pek lâyük ve daha münasip, hatta daha iyi ve yüksektir. Hayrı Allah için artsın ki, pek halistir. Her güzel bölümü, “Sanki onlar yakut ve mercandır” (55/58) benzetmesini anlatır ve her kısa sözü “Bunlara onlardan önce ne bir insan, ne de cin dokunmuştur” (55/74) tenzihini rivayet eder.

(s. 4) Kısacası her secili, kısa sözü, iki beğenilen beyitle nazmedip razı olmaya mazhar, mübarek “Sen yine de öğüt ver. Çünkü öğüt müminlere fayda verir” (51/ 55) emri(ne uygun davranış) ümidiyle vaad edilen izni hatırlatmaya cesaret ve söz verilen ruhsatı anmaya cür’et edip sanki müminlerin reisi ve takva sahiplerinin öncüsü (Hz. Ali) tarafından ana-baba ve akraba ziyareti ile maksadı elde edici olma konusunda bu fakire iyilik etmekle müsaade olunmaya şefkat kitabı ve şefaate teşrif edicisi gelmiştir...

Sahiplerin sahibi yüce Allah ve sebepleri icad eden Cenab-ı Hak’tan daima tarafları geniş ümit şudur ki, o büyük derece sahibinin ulu devleti (nimet, baht ve saadeti) her zaman seçkin kişi ve adı belirsiz kimselerin istek yeri ve bütün insanların ihtiyaçlarının yönü olup keder verici hadiselerin (musibetlerin) tasarruf eli, yüksek kapılarına ulaşmaktan bütün yönlerden kısa ve bütün yaratılmışların Rabbi, sonu övgü olan ehemmiyetli, gerekli şeylerinde kendisine yardımcı olsun! Amin ey Muîn (yardım eden Rabbim)!]

Bi’smi’llāhi’r-raḥmāni’r-raḥīm

قال علي ولي كرم الله وجهه

[Allah yüzünü ağartsın, veli (Hz.) Ali dedi ki:]

إيمان المرء يعرف بإيمانه [1]

Mü’min olan kişinin imāni

Tev’emāndur anuñ yemīni ile

Ol ki eymāni olmaya yalan

Olur ol merd-i emīn dīni ile

[İnanan insanın imanı, yeminiyle ikizdir. Yeminleri yalan olmayan kimse, dini ile “emin (güvenilir) adam” olur.]

[2] أدب المرء خير من ذهبه (s. 5)

Yegdür altundan edeb kişiye

Terk-i dünyā kııl étme terk-i edeb

Ḥasret-i zerle zerd étme yüziñ

Dêr iseñ sürḥ-rû éde seni Rab

[Edep, terbiye insana altından daha iyidir. Dünya(ya ait nimet veya fayda)yı bırak, ama edebi bırakma! Eğer Allah seni kırmızı yüzlü

etsin dersen (Onun seni sağlıklı kılmasını istersen), altın hasretiyle yüzünü sarartma!²⁹]

[3] أحسن إلى المسيء تسده

Eyle ihsân günâhkâr olana

K’olasın aña seyyid ü server

Eylik ét kemlik eyleyene saña

Ne éderse kişi kendüye éder

[Günahkâr (suçlu veya kabahatli) olana iyilik et ki, ona efendi ve reis olasın. Sana kötülük edene iyilik et! İnsan ne ederse, kendisine eder...]

[4] إخوان هذا الزمان جواسيس العيوب

Şöyle bil kim birâderân-ı zamân

Cümleten ‘aybuğa olur cäsüs

İ’timâd étme anlara zinhâr

Günde yüz kerre étmeler pâ-büs

[Şöyle bil ki, zamane kardeşleri (dostları), hep birlikte gizlice senin kusurunu araştırır. Günde yüz kere ayağını öpseler (sana sevgi ve dostluk gösterebilirler) de sakın onlara güvenme!..]

[5] أخوك من واساك في الشدة

Çardaş oldur [ki] buñ deminde saña

Yâr olup éde cüd u mihr ü vefâ

Yohsa kişi sa‘âdet içre iken

Çok olur çardaş ile döst aña

[Kardeş (veya samimi dost), sana sıkıntı zamanında dost olup cömertlik, şefkat ve vefa eden kişidir. Yoksa insan mutluluk içindeyken ona kardeşle dost çok bulunur...]

[6] بشر نفسك بالظفر بعد الصبر

Ét beşâret özüñe nuşret ile

K’ehl-i şabra vürür zafer Mevlâ

Hayr işe évme kim meşeldür bu

Şabr ile olısar çoruk helvâ

[(Sabrettikten sonra) kendini başarıyla müjdele! Çünkü Allah, sabırlı olanlara başarı ve zafer verir. Hayırlı işin gerçekleşmesi hususunda acele etme; çünkü atasözüdür bu: “Sabırla çoruk helva olur.”]

[7] بركة العمر في حسن العمل

Diler işeñ ki ‘ömrüñ artura Hağ

‘Amel-i şâlihe çalış dâ’im

²⁹ Şair, “sürh-rû” (kırmızı yüzlü) terkiibini, 3. mısradaki “zerd” (sarı) yüze karşı kullanmış; böylece sağlıklı oluşu kast etmiştir.

Rûz şeb emr-i Hakk ile ‘amel et
Gündüzün şâ'im ol gece kâ'im

[Eğer Cenab-ı Hakk'ın senin ömrünü artırmasını dersen, devamlı salih amele (iyi işler yapmaya) çalış! Gündüz, gece Hakk'ın emriyle amel et! Gündüz oruç tut; gece (teheccüd gibi ibadet için) kalkıcı ol!]

(s. 6)

[8] بلاء الإنسان من اللسان
Âdemün bil huzûrı ey mü'min
Dilini şaklamakda oldı hemîn
Bulduğun sözi söyleme hâzer et
Dil belâsından eyle cānı emîn

[Ey mümin, bil ki, insanın huzuru daima dilini tutmaktadır. Sakın bulduğun sözü söyleme! Canını dil belâsından emin et!]

[9] برك لا تبطله بالمنة
Kimseye vèrdüğünî anma şağın
Bâtil étme ‘ağānı minnet ile
Et sehānı velî riyā édüben
Olma yeksān ehl-i hıssat ile

[Sakın kimseye verdiğin bir şeyi anma; başa kakmakla iyiliğini boşa giderme! Cömertlik et; ama riya ederek (işin içine gösteriş karıştırarak) cimrilerle bir olma!..]

[10] بشاشة المرء عطية ثانية
Şād ol ihsānuñ olsa bir kişiye
Ki beşāşet ikinci ihsāndur
Yüzi gülmez kişinün ihsānı
Zehr-i kâtildür āfet-i cāndur

[Bir kişiye iyilik ettiğinde sevinçli (güler yüzlü) ol! Çünkü güler yüzlülük ikinci bir iyiliktir. Yüzü gülmeyen kimsenin iyiliği, öldürücü zehir ve canın felâketidir.]

[11] توكل على الله يكفيك
Tağrı'ya kıl tevekküli dā'im
Sağa Mevlâ kefil ü kâfidür
Eyle her dem günāha istiğfār
Hâzret-i Hakk 'afüvv-ı 'āfidür

[Her zaman Allah'a tevekkül et; Mevlâ sana kefil ve kâfidir.³⁰ Her zaman (Allah'tan) günahının bağışlanmasını iste! Cenab-ı Hak, günahları çok affedici ve bağışlayıcıdır...]

³⁰ Burada "Allah kuluna kâfi değil midir?" (*Kur'an*, Zümer, 39/ 36) mealindeki ayete işaret edildiği söylenebilir.

[12] تواضع المرء بكرمه

Kişiye meskenet ‘azîz eyler

Çıl tevâzu‘la zâtıña ikrâm

Kibr ü ‘ucb u vaqârı şanma eyü

Çün eder bunlar âdemi bed-nâm

[İnsanı alçak gönüllü oluş, değerli ve itibarlı yapar. Tevazu ile kendine ikram et (izzet, itibar kazandır)! Kibri, kendini beğenmişliği ve (sahte) ağırbaşlılığı iyi sanma!³¹ Çünkü bunlar insanın adını kötüye çıkarır...]

[13] ثبات الملك بالعدل

Zâtıña ‘adl ü dâdı eyle şî‘âr

‘Adl iledür şebât-ı mülk-i cihân

Mülk-i vîrânı ‘adl eder ma‘mûr

‘Âdil ol ey şeh-i zemîn [ü] zamân

[Kendine adalet ve iyiliği şiar et! Çünkü dünya ülkesinin ayakta durması, adaletlidir. Yıkık memleketi adalet mamur eder (bayındır hâle getirir). Ey ülke ve zamanın sultanı, adil ol!] (s. 7)

[14] ثواب الآخرة خير من نعيم الدنيا

Bu fenâ ‘âlemün na‘îminden

Yegdürür şübhesiz na‘îm-i beqâ

Eyle dünyâda âhîret ‘amelin

İster iseñ ‘ağâ-yı rûz-ı cezâ

[Sürekli olan ahiret nimetleri, şübhesiz ki, bu fânî dünyanın bolluk ve bahtiyarlık içinde yaşayışından daha iyidir. Eğer ceza gününde iyilik ve ihsan istersen, dünyadayken ahiret amelini işle!]

[15] ثلاث الإيمان حياء وثلاثة وفاء وثلاثة سخاء

Mü‘minün üç bölükdür îmânı

Biri utanmak u birisi vefâ

Birisi dağı hıssat eylemeyüp

Çâdir olduçca ede cüd ü şehâ

[İnanan insanın imanı üç kısımdır: Biri utanmak, birisi vefa, biri de cimrilik etmeyip gücü yettikçe cömertlik etmek...]

[16] ثلاث مهلكات بخل وهواء وعجب

Bil ki üç nesne öldürür kişiyi

Biri hıssat biri hevâ vü heves

³¹ Vakâr (ağırbaşlılık), İslâm’da güzel görülen ahlâktan biridir. Hafifliğin zıddı olan bu huy, görünüşte kibre benzerse de ondan farklıdır. Biz, sözün gelişinden ve devamından burada hakiki değil, yapmacık vakarın kast edildiğini düşünerek anılan kelimeye “sahte” sıfatını eklemeyi gerekli gördük.

Birisi dağı kendini görmek
Bu üçünden ĥod ölüm yegdür pes
[Bil ki, insanı üç şey öldürür: Biri cimrilik, biri heva ve heves
(nefsin gelip geçici, gayrı meşru isteklerine uymak), biri de kendini
beğenmek... Bu üçünden ölüm daha iyidir.]

[17] جدد السفر إذا مسك الضرر

Żarar êrse saña sefer eyle

Ki seferde nice fevāyid var

Ĥareketle refīkdür bereket

Ki iķāmetde şanma ‘āyid var

[Sana bir zarar dokunsa, yolculuğa çık! Çünkü yolculukta
birçok faydalar var. Bereket, hareketle yoldaştır.³² Bir yerde
oturmakta fayda olduğunu sanma!..]

[18] جودة الكلام في الاختصار

Eyüsi oldurur sözün k’ola az

Çok sözi ço süĥan müfid gerek

Söz odur az ola dağı öz ola

Âdemî her sözünde ceyyid gerek

[Sözün iyisi, az olanıdır. Çok söz söylemeyi bırak! Sözün
faydalı olması gerekir. Söz, az ve öz olmalı. İnsanın her sözünün iyi ve
hoş olması lâzımdır.]

[19] جلس الخير غنيمة

Eyü ile otur eyü olasin

Hem-nişin-i nigü ĥanîmetdür

Yaramaz kimse ile yār olma

Ĥanda gitseñ anıĥla zilletdür

[İyi ile otur (arkadaşlık et) ki, iyi olasin... İyi arkadaş
ganimettir. Yaramaz kimseyle dost olma! Onunla nereye gitsen,
horluk, aşıĥlıktır...] (s. 8)

[20] جهد المقل كثير

Az sa’yiñ ‘amelde çok aĥla

Deme a‘mālüm az ‘amel edegör

‘İlm ile eyle lîk her ‘ameli

‘Ulemā gıtdügi yola gidegör

³² Bu mısradaki bazı geçmiş İslâm büyüklerine ait olduğu nakledilen في الحركة البركة (Hareketlerde bereketler vardır) veya في الحركة البركة (Hareketlerde bereketler vardır) manasındaki Arapça söze (İsmâil b. Muhammed Aclûnî, c. 1, s. 115) yahut “Nerede hareket, orada bereket” veya “Hareket olmadıkça bereket olmaz” şeklindeki atasözümüze işaret edildiği anlaşılıyor.

[Amel konusundaki az çalışmanı çok bil! “Amellerim az” deme; amel etmeye bak! Fakat her ameli ilimle et (iş bilerek yap)! Âlimlerin gittiği yola gitmeye bak!..]

[21] حلم المرء عونه

Kişinüñ hilmidür mu‘îni olan
Zātuña hilmî dâ’im eyle şî‘âr
Ġazab u hışmı hūy edinme şakın
Ki yavaş kulların sever Settâr

[İnsanın huy yumuşaklığı, yardımcısıdır. Kendine huy yumuşaklığını şiar et; sakın öfkeyi, kızgınlığı huy edinme! Çünkü günahları çok örtücü (Allah), halim-selim kullarını sever.]

[22] حياء المرء ستره

Ādemi setr eden hayāsıdır
Utanıp dâ’imā ol ehl-i hicāb
Açmayıp ‘aybuñ örteyin dēr iseñ
Ētme iş k’ola hāric-i ādāb

[İnsanı(n kusurlarını) örten, hayâ duygusudur. Utanıp daima hayâlî, namuslu ol! Kusurunu açmayıp örteyim dersen, edep, terbiye dışı işi yapma!]

[23] حرقة الأولاد محرقة الأكباد

Āteş-i fūrkat-i evlād yaķar
Peder ü māderiñ ciğerlerini
Bir zarar ermesün dēyü yolda
Siper eylerler aña serlerini

[Evlât ayrılığının ateşi, baba ve annenin ciğerlerini yakar.³³ (Anne ve babalar, çocuğuna) yolda bir zarar dokunmasın diye başlarını siper ederler.]

[24] حدة المرء تهلكه

Ġazabı ādemi helāk eyler
Kendüñi hiddetinle étme helāk
Hışm ile ġam getürme hāñıruña
Ġalbüñi eyle ġıll ü ġışdan pāk

[Öfkesi insanı helâk eder. Kendini hiddetinle helâk etme! Hatırına kızgınlıkla keder getirme; kalbini düşmanlık, kin ve kıskançlıktan temizle!]

³³ Burada اولادنا اکبادنا (Çocuklarımız ciğerlerimizdir) sözüne işaret edildiği söylenebilir.

[25] حرم الوفاء على من لا أصل له

Şol kişiye vefâ haram oldu

Ki aşılızdur ol vefâ etmez

Vâdesine hilâf eder mi aşîl

Ki demişler aşîl hatâ etmez

[Asaletsiz kimseye (sanki) vefa haram olmuştur; o vefa etmez (sözünde durmaz, dostlukta devamlı olmaz). Asil olan, verdiği söze aykırı davranır mı?!. (Hayır.) Çünkü “asil hata etmez” demişlerdir.³⁴]

(s. 9)

[26] حرفة المرء كنز

Ĥirfeti gizlü gencdür kişiye

Olmaz anuñla kimseye muhtâc

Şan‘atı olmayan [er] ‘âciz olup

Gâh olur kim çalır yalnızcaç ac

[Sanatı, mesleği kişi için gizli hazine gibidir. (İnsan) onunla kimseye muhtac olmaz. İşi, sanatı olmayan âciz olup bazan onun aç, çıplak kaldığı da olur...]

[27] خالف نفسك تسترح

Nefsüne dâ‘im ét muhâlefeti

Râhat istersen eger uyma aña

Ëtdigiyçün hevâya bâğ heves

‘Âkıbet yele vèrdi bād-ı³⁵ fenâ

[Her zaman nefsine muhalefet et (onun kötü isteklerine karşı çık)! Eğer rahat istersen, ona uyma! Bağ, havaya heves ettiği için, sonunda fânilik rüzgârı onu yele verdi...]

[28] خير المال ما أنفق في سبيل الله

Rızık u mâliñ hayırlısı oldur

Hâşılı şarf ola Ĥudâ yoluna

Ne dürür māl merd olan merdüm

Cân ü başın vèrür gazâ yoluna

[Rızık ve malın hayırlısı, Allah yoluna sarf olunanıdır. Mal nedir ki?! Mert olan adam, gazâ yoluna can ve başını verir!..]

³⁴ Burada “Asil azmaz, sağ yiymez” (Temiz soylu azmaz; sağlıklı ve temiz olan kokmaz) veya “Asilzadeden kemlik gelmez” şeklindeki atasözümüze işaret edildiği anlaşılıyor.

³⁵ Bu kelime yazmada sehven “bâdı” şeklinde yazılmıştır.

[29] خير المال ما أنفق في سبيل الله

Ḥavf-ı Ḥaḫḫ ḳalbi mücellâ eyler

Ḳalb anuḡla şafâ bulur çün âb

Şâf olmaz ise dil âyinesi

Cilvekâr olmaz anda şüret-i tâb

[Allah korkusu kalbi parlatır. Kalp onunla su gibi saflık, berraklık bulur. Gönül aynası temiz olmazsa, parıltının şekli onda görünmez.]

[30] خلو القلب [خير] من ملاء الكيس

Boş eder ḳalbi tolu kîse-i zer

Zîkr-i Ḥaḫḫ ile eyle ḳalbünî pür

Olmasa bir gönülde ḥubb-ı Ḥudâ

Benzer ol dürce k’anda olmaya dür

[Dolu altın kesesi, kalbi boş eder. Allah’ı hatırlamak ve anmakla kalbini doldur. Bir gönülde Allah sevgisi olmasa, o, içinde inci bulunmayan bir mücevher kutusuna benzer.]

[31] خلوص الود من حسن العمل [العهد]

Şol ki peymânî gökcek ola anuḡ

Ḥubbî ḥâliş derünî şâf olur

‘Ahdine şâdıḫ olmayan kişünüḡ

Sevgüsü kizb ü nuḡkı lâf olur

[Yemini güzel olanın sevgisi halis, içi temiz olur. Sözü doğru olmayan kimsenin sevgisi yalan, konuşması lâf olur.], (s. 10)

[32] خير النساء الولود الودود

Yegregi zenlerüḡ odur ey merd

Ola zâyende vü maḥabbetlü

Mîvesi olmayan dıraḡt olmaz

Bâḡbānuḡ yanında ḥürmetlü

[Ey erkek, kadınların iyisi, (çocuk) doğurucu ve (eşine karşı) sevgili olandır. Meyvesi olmayan ağaç, bahçıvanın yanında itibarlı olmaz...]

[33] دواء القلب الرضاء بالقضاء

Derd-i zaḫm-ı dil-i ḥazîne devâ

Ki ḳazâya rızâ gerek bî-şekk

Her ne yazdıysa ḥâme-i taḳdîr

Kimse ḳâdir degüldür êtmege ḫakk

[Hazin kalp yarası derdinin devası, şüphesiz ki, İlâhi takdire rızadır. Kader kalemi, her ne yazdıysa, kimsenin gücü onu kazımaya yetmez.]

[34] دولة الأرزال آفة الرجال

Rif'ati fırka-i edâninün³⁶

Āfet-i zümre-i e'ālīdür

Meyli dünyā-yı dūnuḡ ednāya

Anuḡ için zamāne ḫālidür

[Alçaklar bölüğünün yüksekliği, iyi ve şerefli kişilerin felâketidir. Onun için alçak dünyanın pek alçak olana meyli, zamane hâlidir.]

[35] دولة الملوك في العدل

Devleti³⁷ şanı pādīşāhlaruḡ

'Adl ü dād eylemekle kâ'imdür

Şeh ki zūlm eyleye re'āyāya

Devleti dönmege 'alā'imdür

[Padişahların devletinin şanı, adalet ve iyilik etmekle ayakta durur. Eğer bir hükümdar, idaresi altında bulunan halka zulmederse, bu onun devletinin (ikbal, baht ve saadetinin tersine) dönmesine alâmetlerdir.]

[36] دار من جفاك تخجله

Sana bir kimseden erişse cefā

Sen mudārā ile utandır anı

Dōsta düşmene mudārā kııl

Dēr isen rāḫat ola cān ü teni

[Sana bir kimseden eziyet, cefa gelse, sen dostluk göstererek onu utandır. "Ruh ve bedenim rahat olsun" dersen, dosta, düşmana dostluk göster!]

[37] دين الرجل حديثه

Dīnūḡi herkesūḡ sözinden bil

Var ise sende 'aḫl ü dāniş [ü] dīn

Keşf eder sırrını sözi kişinūḡ

Sözdür olan delīl-i rāḫ-ı yaḫīn

³⁶ Yazmada "ednânun" şeklinde kayıtlı bulunan bu kelime, vezin ve mana gereğince "edâninün" olmalıdır. Çünkü Arapça vecizenin tercümesi olan birinci ve ikinci mısradaki "Alçaklar bölüğünün yüksekliği (büyük mevkilere gelmesi), yüksek kişiler zümresinin musibetidir" denmektedir. "Fırka" (bölük) ismi, manaca birden fazla kimseden meydana gelen insan topluluğu olduğuna göre, ilk mısra sonundaki "ednânun" vezin ve mana icabı "edâninün" olması lâzımdır.

³⁷ Bu kelime, yazmada "devleti" şeklinde değil, "şanı" ile tamlama teşkil edecek biçimde yazılmıştır. Bunun müstensih yanlışlığı olduğunu düşünerek yukarıdaki gibi düzelttik. Çünkü kıt'anın ilk beytinde "Padişahların şanınin devleti adalet ve iyilik etmekle ayakta durur" denmiyor; "Padişahların devletinin şanı, adalet ve iyilik etmekle ayakta durur" deniliyor.

[Sende akıl, bilgi ve din varsa, herkesin dinini sözünden bil!
Çünkü insanın sözü, sırrını ortaya çıkarır. Sağlam bilgi yolunun
kılavuzu olan, sözdür.](s. 11)

ذکر الأولیاء ینزل الرحمة [38]

Evliyā her ne yêrde yād olına

Raḥmet-i Ḥaḫḫ oraya nāzil olur

Dā'imā raḥmet isteyen sālik

Sîret-i evliyâyı nākil olur

[Veliler her nerede anılırsa, Allah'ın rahmeti oraya iner. Her
zaman rahmet isteyen derviş, velilerin hâl ve gidişlerini nakledici
olur.]

ذل المرء في الطمع [39]

Kim ki ṭama' ola aña 'âdet

'İzzete êrmeyüp zelîl olur

Ḥariş olan kişi dü 'âlemde

Bulmayup rif'ati rezîl olur

[Kimin âdeti tamah, açgözlülük olsa, o büyüklük ve itibara
erişmeyip alçak olur. Hırslı (aşırı istekli ve açgözlü) olan kimse, iki
dünyada da yükseklik bulmayıp rezil olur.]

ذکر الموت جلاء القلوب [40]

Ḳalbe şafâ vèrür tezekkür-i mevt

Var ise 'aklıñ eyle mevtüñi yād

Āteş ü āb ü ḫāk bākî degil

'Ömr-i fānî gelür geçer çün bād

[Ölümü hatırlamak ve anmak, kalbe safâ (temizlik) verir.
Aklın varsa, ölümünü hatırla; ateş, su, toprak kalıcı değil; fānî ömür
rüzgâr gibi gelir, geçer...]

ذکر الشباب حسرة [41]

Ḳıl 'ibâdet dem-i cüvânîde

Yok yere 'ömrüñi tebâh étme

Pîrlikde anup cüvânlıguñı

Dögünüp ḫasret ile āh étme

[Gençlik çağında ibadet et; yok yere ömrünü mahvetme!
Yaşlılıkta gençliğini anıp dövünüp hasretle “ah” etme!..]

رؤية الحبيب جلاء العين [42]

Döstuñı görmegi ğanîmet bil

Sevdügin görse dîde rüşen olur

Görme rû-yı ‘adûyı ğam görünür
Gör cemâl-i ħabîbi rûşen³⁸ olur

[Dostunu görmeyi ganimet bil; göz sevdiğini görse, aydın olur. Düşmanın yüzünü görme; onu görmekle keder, tasa görünür. Sevgilinin yüzünü gör; o zaman (gözün, gönlün) aydınlanır...]

[43] راع أبك يراعك أبك

Atağa ħürmet eyle ister isen
Sağa da oğluğ eyleye ħürmet
Sür yüzün pâ-yı mâder ü pedere
Ayağı altı anlaruğ cennet

[Oğlunun sana ħürmet etmesini istersen, babana ħürmet et! Anne ve babanın ayağına yüzünü sür; onların ayağının altı cennettir.³⁹] (s. 12)

[44] رتبة العلم أعلى الرتب

Pâye-i ‘ilme érmege sa’y ét
Bil ki andan bülend yok pâye
Kim ki bu pâyeye érerse eger
Érişür ‘izz ü câh-ı ‘ulyāya

[İlim derecesine erişmeye çalış! Bil ki, ondan yüksek derece yoktur. Kim bu dereceye ererse, ululuğa ve pek yüksek mevkiye erişir.]

[45] رحم الله امرء إذا تكلم تكلم حقا أو سكت فسلم

Raĥmeti Ĥaĥĥ’uğ olsun ol kişiye
Ĥaĥ sözi söyler aña ‘âlim olur
Söylemez şol sözi ki bâtıl ola
Sözden iki cihetle sâlim olur

³⁸ Kıt’anın bu son mısraındaki “rûşen”in sehven yazıldığını, onun yerine ikinci mısradaki rûşen’le kafiye teşkil edebileceğini “dil şen” veya “gülşen” gibi bir kelimenin olması gerektiğini düşünüyoruz.

³⁹ Anne ve babasına ħürmet, hizmet, itaat ve iyi muamele eden evlâdın, ahirette bu güzel amellerinin mükâfatını alacakları konusunda çeşitli hadisler vardır. Meselâ, Hz. Peygamber bir gün “Burnu sürtülsün, burnu sürtülsün, burnu sürtülsün!..” dedi. “Kimin (burnu sürtülsün) ey Allah’ın Resulü?” diye sorulunca, şöyle buyurdu: “Ebeveyninden her ikisinin veya sadece birinin yaşlılığına ulaştığı hâlde cennete giremeyenin...” (*Müslim*, “Birr” 9, (251), *Tirmizî*, “Daavât”, 110 (3539)). Bu konudaki başka bir hadis de şu mealdedir: Sahabelerden Câhime, Hz. Peygamber’e gelir ve ‘Ey Allah’ın Resulü, ben gazveye katılmak istiyorum, bu hususta sizinle istişare etmeye geldim” der. Hz. Peygamber ona ‘Annen var mı?’ diye sorar. ‘Evet’ deyince, Hz. Peygamber ‘Öyleyse ondan ayrılma. Çünkü cennet onun ayağının altındadır” cevabını verir. (*Nesâî*, “Cihad”, 6). Ayrıca, “Cennet, annelerin ayakları altındadır” mealinde bir hadisin daha rivayet edilmiş olduğu bilinmektedir.

[Cenab-ı Hakk’ın rahmeti, doğru sözü bilen ve söyleyen, batıl (asılsız, boş, gerçek dışı) lâfî söylemeyen, böylece sözden iki yönden selâmette bulunan kişiye olsun!..]

[46] زن الرجال بموازينهم
Herkesi göz terâzusına urup
Vezn miqdârın⁴⁰ anla âgâh ol
Ûadrine göre kıl ri’âyet anı
Tâ ki âzürde-hâtır olmaya ol

[Herkesi göz terazisinde⁴¹ tartıp ağırlığının miktarını anla; ondan haberdar ol! Ona derecesine göre saygı göster ki, kalbi kırılmış olmasın...]

[47] زهد العامي مضلة
Câhilüñ zühdi ‘ayn-ı zulmetdür⁴²
Olmaz ol behredâr-ı feyz-i Hudâ
Menzile vâşıl olmak diler iseñ
Ol reh-i Hâk’da peyrev-i ‘ulemâ

[Cahilin sofuluğu, karanlığın ta kendisidir. O, Allah’ın feyzinden pay alamaz. Yükseklik derecesine ulaşmayı dilersem, Hak yolunda âlimlerin ardı sıra git!..]

[48] زر المرء على قدر اكرامه
Yâ ahî döstuña çok çok gitme
Cûdı miqdârı kıl ziyâret anı
Şol ki ikrâm ü ihtirâz⁴³ étmez
Bir dañi varma ét ferâgat anı

[Ey kardeşim, dostuna sık sık gitme; onu cömertliği kadar ziyaret et! Sana ikramda bulunmayan ve saygı göstermeyen kimseye bir daha gitme; ondan vazgeç!..]

⁴⁰ Bu iki kelime, miktarının tartısı manasına gelecek şekilde “Vezn-i mikdârın” biçiminde de okunup yazılabilir.

⁴¹ Burada “Göz terazidir” şeklindeki atasözümüze işaret ediliyor.

⁴² Bu vecizenin “Câhilin zühdi ayn-ı zulmetdir” (Cahilin zühdü, karanlığın ta kendisidir) şeklinde değil, “Cahilin sofuluğu, doğru yoldan sapırcıdır” manasında tercüme edilmesi gerekirdi. Çünkü Arapça cümlede geçen “mudille(t)” kelimesi, zulmet (karanlık) manasına gelmez; doğru yoldan sapıtan, azdıran, baştan çıkaran demektir. Nitekim *Nesr-ü’l-leâlî*’nin diğer mütercimleri bu vecizeyi belirttiğimiz manada çevirmişlerdir.

⁴³ Bu kelimenin müstensih tarafından sehven “ihtirâz” şeklinde yazıldığı, manaca “ihtirâm” olması gerektiği fikrindeyiz.

[49] سمو المرء في التواضع

Rif'ati meskenetdedür kişinüñ

Herkese eyle 'izzet ü ikrām

Kimseye hōr baqma ister iseñ

Pāye-i rif'at elde ola müdām

[İnsanın yüksekliği tevazuda(alçakgönüllü ve kibirsiz oluşta)dır. Herkese değer ver ve ikram et! Yükseklik derecesinin devamlı elde olmasını istersen, kimseye hor bakma...] (s. 13)

[50] سادة الأمة الفقهاء

Bil ki anlardır ümmetüñ ulusı

'İlm-i dīn içre olalar dānā

'İlm-i dīn bilmeyen olur cāhil

Fi'l-meşel olsa Bū 'Alī Sīnā

[Bil ki, ümmetin büyükleri, din ilmi içinde bilgili olanlardır.

Diyelim ki, İbn Sīnā olsa bile, din ilmini bilmeyen cahil olur.]

[51] شفاء الجنان من قراءة القرآن

Oķu ey ĥaste-dil *Kelām-ı Qadīm*

Qalbe vērür şifā anı oķumaķ

Ne şifā kim odur ĥayāt-ı ebed

Cāna vērür şafā anı oķumaķ

[Ey kalbi (manen) hasta olan, *Kur'ân-ı Kerīm* oku! Onu okumak kalbe şifa verir. Ne şifası? Ebedî hayat odur! Onu okumak, cana safa verir...]

[52] شر الناس من يتقيه الناس

Şerlüsü nāsuñ ol kişidür kim

Cümle ĥalk andan edeler perhiz

Âdem oldur ki maĥz-ı ĥayr olup ol

Qavli vü fi'li ola luţf-āmiz

[İnsanların kötüsü, bütün halkın kendisinden sakındığı kimsedir. İnsan, hayrın ta kendisi olup sözü ve işi, iyi ve yumuşak olandır.]

[53] شرط الألفة ترك الكلفة

Ülfetüñ şartı budur kim tekliĥ

Ref' ola birlige yēte iki yār

İ'tibārāt-ı dünyeviyye gidüp

Bir ola yanlarında her ne ki var

[Alışma ve ahbablığın şartı, zahmet veren hâl ve tavırların kalkıp iki dostun birliğe ulaşması, dünyevî değerlerin gidip yanlarında her ne varsa, bir olmasıdır.]

[54] شر الأمور أبعدها عن الشرع

İşlerüñ şerlüsi odur ki ola
Şer’-i pāk-i Muḥammedî’den dūr
Şer’den ḥāric işe étme şürü’
Gir şerî’at evine eyle ḥuzūr

[İşlerin şerlisi, Hz. Muhammed’in mübarek dininden uzak
olandır. İslâm dini dışındaki işe başlama! İslâm evine gir; rahat et!..]

[55] صدق المرء نجاته

Şol ki her işde şıdķı zāhir olur
Ḳurtulur sū’-i zandan ol şādık
Şıdķ ile hemçü Ḥāzret-i Şıddık
Tanrı’nuñ luḫfına olur lâyıķ

[Her işte doğruluğu görülen dürüst kişi, kötü zanna
uğramaktan kurtulur; doğrulukla Hz. Ebû Bekir gibi, Allah’ın lutfuna
lâyık olur.](s. 14)

[56] صاحب الأخيار تأمن من الأشرار

Şuleḥānuñ muşāḥibi olagör
Olasın şerlü kimselerden emîn
Eyü ile otur eyü olasın
Füseḳādan ırak ol olma yaķın

[Salih(imanlı, iyi ahlâklı, faziletli kişi)lerin arkadaşı olmaya
bak ki, şerli kimselerden emîn olasın... İyi ile otur (arkadaşlık et) ki,
iyi olasın. Doğru yoldan sapmış, günahkârlardan uzak ol; onlara yakın
olma!..]

[57] صحة البدن في الصوم

Bedenüñ şıḫḫati çün şavmdadur
Eyle her rüz rüzeye niyyet
Gündüzün şā’im ol gece ḳā’im
Rūḫ rāḫat bula beden şıḫḫat

[Bedenin sağlığı oruç tutmakta olduğuna göre, her gün oruca
niyet et. Gündüzün oruçlu ol; gece ibadet için kalk ki, ruhun rahat,
bedenin sıhhat bulsun...]

[58] صلاة الليل بهاء النهار

Géceler içre ét namāzı edā
Gündüzüñ ola gün gibi pür-nūr
Gecede kim ki zıkr eder Ḥaḳḳ’ı
Zāhir ü bāḫın[1] olur ma’mūr

[Geceler içinde (teheccüd) namazı eda et, gündüzün gün gibi nur dolu olsun! Kim geceleri (nafile namaz kılmak, Kur'an okumak gibi ibadetlerle) Cenab-ı Hak'ı anarsa, onun dış ve iç yüzü güzel, bayındır olur.]

[59] صل رحمك تكثر حشمك

Şıla-i rahme varup eyle edā

Haşmetün ister isen ola keşir

Vālideynün rızāsın eyle taleb

Olma hā mürtekib günāh-ı kebīr

[Taraftar ve yardımcılarının çok olmasını istersen, gidip akrabayı ziyaret et! Anne ve babanın rızasını iste! Aman sakın (yakınlarla alākayı kesmek, anne-babaya itaatsizlik gibi) büyük günah işleyici olma!..]

[60] ضل سعي من رجا غير الله

Taḡrı'nun ğayriden recā étme

Dér isen sa'yün olmaya bāḡıl

Cümle maḡlūka Haḡḡ vērür rızkı

Eylemez ğayriden recā 'āḡıl

[Çalışmanın boşa gitmesini istemezsen, Allah'tan başkasından bir şey ümid etme! Bütün yaratılmış olanlara rızkı Cenab-ı Hak verir.⁴⁴ Akıllı kişi başkasından bir şey ummaz.]

[61] ضمن الله رزق كل أحد

Rızķuḡa Haḡḡ kefīl ü kāfīdür

Yok yere eyleme⁴⁵ sa'y-i bī-ḡad

Cümle maḡlūka ol vērür rızkı

ضمن الله رزق كل أحد

[Allah senin rızķına kefil ve kāfidir. Yok yere hadsiz çalışma! Bütün yaratılmış olanlara rızķı O verir. (Hz. Ali'ye ait şu cümle de bunu ifade eder:) "Allah herkesin rızķına kefildir." (s. 15)

[62] ضرب اللسان أشد من طعن اللسان

Zaḡm-ı ḡa'n-ı sināndan artuḡdur

Ādeme zaḡm-ı ḡarb-ı tıḡ-ı zebān

Étme rencide kimseyi dil ile

Mümkin olduḡca eyle zaḡḡ-ı lisān

⁴⁴ Burada "Yeryüzünde yürüyen her canlının rızķı, yalnızca Allah'ın üzerinedir" (Hūd, 11/6) mealindeki ayete işaret edildiği söylenebilir.

⁴⁵ Bu kelime, yazmada "eylemeye" şeklinde yazılmıştır. Vezin ve manayı göz önünde tutarak onu "eyleme" şeklinde düzelttik.

[İnsana dil kılıcının darbesinin yarası, mızrak darbesinin yarısından daha şiddetlidir. Kimseyi dille incitme; mümkün olduğu kadar dilini tut!..]

[63] طاعة الله غنيمه

Taḡrı'ya ḡā'ati ḡanimet bil
Ki iḡā'atdürür delîl-i necât
Zulümât-ı şeb içre ḡā'at eden
Hızır-veş bulur elbet âb-ı ḡayât

[Allah'a itaati, ibadeti ganimet bil! Çünkü kurtuluşun delili, Allah'a itaat, ibadettir. Gece karanlıkları içinde ibadet eden, elbet Hızır gibi âb-ı hayatı (içene ebedî hayat ve gençlik bahşedici suyu) bulur.]

[64] طاعة العدو هلاك

İnanup düşmene muḡî' olma
Ol iḡā'at seni helâk eyler
Bu meşeldür ki dōst olmaz hiç
Ḳarı düşmen kişiyeyeyle ḡazer

[İnanıp düşmana itaatkâr olma; o itaat seni helâk eder. Bu bir atasözüdür: “Eski düşman insana hiç dost olmaz”; ondan sakın!]

[65] طوبى لمن لا أهل له

Devlet aḡa ki olmaya anuḡ
Ehli evlâdı ḡālesi ḡālî
Dâr-ı dünyâda ḡurtulup ḡamdan
ḡâne-i ḡalbi olısar ḡālî⁴⁶

[Ne mutlu ailesi, çocukları, halası ve dayısı olmayana!⁴⁷ Böyle olan kimse, dünya evinde kederden, tasadan kurtulur; onun kalp evi kederden yana boş olur.]

⁴⁶ Reşîdüddîn Vatvat'ın “Nice amca vardır ki, ancak gamı artırır; nice dayı da vardır ki, iyilik yönünden boştur!..” mealinde Arapça bir beyti nakledilir: و كم عم يزيد الغم منه و كم خال من الخيرات خال

(Manastırlı Mehmed Rif'at, *Mecâmiu'l-edeb*, Dördüncü kitab, İlm-i Bedî', Dersââdet 1308, s. 308). Tahminimize göre mütercim bu kıt'ada o beyte işaret ediyor.

⁴⁷ Her ne kadar Arapça “ehl” kelimesinin aile manası varsa da طوبى لمن لا أهل له sözünü, “Ailesi, çocukları, halası, dayısı olmayana ne mutlu!” manasında çevirmenin pek isabetli olmadığı fikrindeyiz. *Nesr-ü'l-leâl'* nin çoğu mütercimi söz konusu cümleyi, “Ailesi olmayana ne mutlu!” manasında çevirmiş; fakat Mustafa bin Şücâ' ve Akşehirlizâde Ali Haydar Bey, “Tabi ve taraftarları olmayana ne mutlu” mealinde tercüme tercih etmişlerdir. (Bu konuda daha fazla bilgi için bk. Muallim Nâcî, *Emsâl-i Alî- Hazret-i Alî'nin Hikmetli Sözleri*, haz. Âdem Ceyhan, İstanbul 2011, s. 43-47).

طوبى لمن رزق بالعافية [66]

Devlet aña ki ‘āfiyet rızqın
Kıldı Rezzāk-ı ‘ālem aña naşīb
Pāk êdüp qalbini ‘alā’ıqdan
Oldı ‘ıffetle halk içinde habīb

[Herkese rızık veren Allah’ın sağlık nimetini nasib ettiği kişiyeye ne mutlu! (Sağlıklı insan) kalbini alâkalarından temizleyip halk içinde iffetle sevgili olur.]

ظلم الملوك أولى من ذلال الرعية [67]

Şehlerüñ zılm ü cevri evlâdur
Şīvesinden kamu re‘āyānuñ
Vérme ruşşat ra‘ıyyeye aşlā
Hürmetin bāsiş eyle sulţānuñ

[Hükümdarların zulüm ve eziyeti, idare altında bulunan ve vergi veren bütün halkın nazından daha iyidir.⁴⁸ İdare edilen halka (idareciler aleyhinde konuşma konusunda) asla izin verme; sultanın itibarını yaygınlaştır.]

(s. 16)

ظل السلطان كظل الله [68]

Şübhe yok pâdişāh-ı İslām’uñ
Sāyesidür çü sāye-i Yezdān
Hoş geçer sāyesinde bāy ü gedā
Gölgesin eksik êtmesün Sübhān

[Şüphe yok ki, İslām padişahının gölgesi, Allah’ın gölgesi gibidir.⁴⁹ Zengin ve fakir onun sayesinde hoşça geçinir. Allah, onun gölgesini (üstümüzden) eksik etmesin!..]

علو الهمة من الإيمان [69]

Kişinüñ himmeti bülend olmağ
Bil ki olur kemāl-i imāndan
Gör güneş ‘ālî-himmet oldığıçün

⁴⁸ Bu Arapça sözün doğru ve maksada uygun olarak çevrilmediği fikrindeyiz. Çünkü İslām esaslarına bağlı olduğu tarihçe sabit olan Hz. Ali’nin hükümdarların zulmünü hoş görmesi düşünülemez. Bazı mütercimler bu Arapça sözü, “Hükümdarların zulmü hor, hakir durumda olan halka lâıyk görülür” şeklinde çevirmiştir. Müslüman halkın kendilerinden olan idarecilere itaati nasıl İslāmî bir vazife ise, idarecilerin de âdil olması ve zulümden kaçınması öylece bir mükellefiyettir.

⁴⁹ Bu vecize, “Sultan, yeryüzünde Allah’ın gölgesidir. Her mazlum, zalimin şerrinden ona sığınır” mealindeki hadisi andırmaktadır. Allah amir, hâkim ve idarecilere adaletle hükmetmeyi emrettiğinden âdil hükümdara sığınan mazlum, Onun himyesine sığınmış olur.

Cümle zerrât tâb alur andan
[İnsanın gayretinin yüksek olması, imanının mükemmelliğinden ileri gelir. Bak, gör ki, güneş yüksek gayret sahibi olduğu için, bütün zerreler ondan ışık alır...]

[70] عدو عاقل خير من صديق جاهل

Kişinüñ düşmeni ‘âkıll ola
Yegdür ol dōstdan ki cāhildür
Kimseye zerrece zarar gelmez
Ol kişiden ki merd-i kāmildür

[İnsanın akıllı düşmanı, cahil dostundan daha iyidir.⁵⁰ Olgun olan kişiden hiç kimseye zerre kadar zarar gelmez.]

[71] عقوبة الظالم سرعة الموت

Zālime tîr-i mevt tîz erişür
Ki ölümdür ‘uqûbet-i zaleme
Hâzer ét étme kimseye zulmi
Gitmege évme milket-i ‘ademe

[Zalim olana ölüm oku çabuk ulaşır. Çünkü zalimlerin cezası (çabucak) ölümdür. Sakın kimseye zulmetme! Yokluk ülkesine gitmeğe acele etme!..]

[72] على قدر المتوكلين

Şol ki ehl-i tevekkül ola anuñ
Kıdrı kaynar tevekkülü kaderi
Mütevekkil olup yerinde otur
Rızık için eyleme Şam’a seferi⁵¹

[Tevekkül sahibi olanın tenceresi, tevekkülü kadar kaynar.⁵² Tevekkül edici olup yerinde otur; rızık için Şam’a yolculuk etme!]

[73] غلام عاقل خير من شيخ جاهل

Bil ki şol şāb-ı ‘âkıll evlādur

⁵⁰ “Cahilin dostluğundan âlimin düşmanlığı yeğdir” veya “Akılsız dosttan akıllı düşman yeğdir” şeklinde bir atasözümüz vardır. (*Atalar Sözü*, haz. Velet İzbudak, İstanbul 1936, s. 14, nr. 58).

⁵¹ “Mütevekkil olanın tenceresi kaynar” manasındaki sözün tercümesinin kenarında ikinci beyitle alâkalı olarak şu not ve nüsha farkı var: “Şam kaydı temsîl içindir. Kudretine Hâk’uñ tevekkül édüp/ Kıo tevekkül yolına cân ü seri. Nüsha.”

⁵² Tevekkül, sebeplere yapıştıktan, başka bir ifadeyle insanın üzerine düşen çalışıp çabalama vazifesini yerine getirdikten sonra, başarıyı Allah’tan dilemesi ve beklemesi demektir; tembellik ve hazır yiyicilik değildir. Bilindiği gibi, İslâm âleminin Batılılara nazaran geri kalış sebeplerini araştıran ilim ve fikir adamlarımız, tevekkül esasının Müslümanlar arasında hatalı anlaşılması ve çalışma şevkinin kaybedilmiş olması üzerinde de durmuşlardır.

Pîr-i nâ-dândan étme şübhe aña
İctinâb eyle şeyh-i câhilden
Yâr olup aña çekme derd [ü] belâ

[Bil ki, akıllı bir genç, cahil bir ihtiyardan daha iyidir. Cahil ihtiyardan sakın; ona dost olup dert ve belâ çekme!...] (s. 17)

عمرۃ الموت أهون من مجالسة من لا تهواه [74]

Sevmedigün kişiyle oturmakdan⁵³

Bil ki âsândur ölüm eleme

Olma nâ-cins ile enîs ü celîs

Şırtuña alma şaķın bār-ı ğamı

[Bil ki, ölüm acısı, sevmediğin bir kimseyle oturmaktan daha kolaydır. Cinsi bozuk (uygunsuz) kimseyle dost ve arkadaş olma! Sakın gam yükünü sırtına alma!]

فخر المرء بفضلہ أولى من فخره بأصله [75]

Kişi fazlıyla eylemek fahri

Oldı aşlıyla étmeden evlâ

Sebeb-i fazlı [ile] étđi ‘urüc

Evc-i eflâke Hâzret-i ‘îsâ

[İnsanın faziletiyle övünmesi, soyu-sopuyla övünmesinden daha iyidir. Hz. İsa göklerin zirvesine fazileti sebebiyle yükseldi...]

فسدة نعمة من كفرها [76]

Ni‘meti fâsid olur ol kişinün

K’ola küfrân-ı ni‘met-i Mevlâ

Râzı ol vèrdigine şükr eyle

Dèr isen ni‘metün ziyâde ola

[Allah’ın nimetine nankörlük eden kimsenin nimeti bozular. Nimetinin ziyade olmasını istersen, Onun verdiğine razı ol ve şükret!]

قبول الحق من الدين [77]

Hâķ sözi eylemek kabûl âdem

Dîninün kuvvet ü kemâlidür

Kim ki olmaya hâķ söze râzî

Dîninün za‘fı vü zevâlidür

[İnsanın doğru sözü kabul etmesi, dininin kuvveti ve olgunluğudur. Kim doğru söze razı olmazsa, bu onun dininin zayıflık ve sona ermesi(ne alâmet)dir.]

قول المرء يخبر عما في قلبه [78]

⁵³ Bu mısradaki vezin aksamaktadır. "...oturmaktan" yerine "sohbetden" kelimesi kullanılırdı, hece fazlalığı olmazdı.

Ne ki albinde var ise bed ü nîk
Fehm olunur sözinden insānu
Sırr-ı dilden haber verür çün söz
Rāst söyle ki şād ola cānu

[İnsanın kalbinde iyi, kötü ne varsa, sözünden anlaşılır. Madem ki söz gönül sırrından haber verir, öyleyse doğru söyle ki ruhun sevinisin.]

[79] كفى للحسود حسده

Hāsed ehline cānib-i Hā’dan
Besdürür minet ü belā hāsedî
Hāşıl olmaz hāşūda rāat-ı rū
Hāsed āir helāk eder cesedî

[Kıskanç kimseye kıskançlığı Allah tarafından (o kötü huyunun cezası şeklinde) zahmet ve belâ olarak yeter. Hasetçiye ruh rahatı hasil olmaz. Kıskançlık sonunda ölü (gibi) vücudu mahveder...]
(s. 18)

[80] لن قولك تحيب

Serd sözle soutma halkı [a dost]
Nerm söyle kelāmı mabūb ol
Edeb ü hāşmet ü tevāzu’ ile
Rabet et her kişiyeye mergūb ol

[(Ey dost) souk sözle insanları (kendinden) soutma! Sözü yumuşak söyle, sevilen kişi ol! Herkese edep, naziklik ve tevazu ile deer ver; alāka göster, böylece deer verilen kişi olursun...]

[81] ليس لسلطان [العلم] زوال

‘Ālim olan shehe zevāl olmaz
Eyler ol ‘ilm ile nice āşār
Şeh ki āşārı olmaya ölicecek
Kimse yād eylemez anı tekrār

[Ālim olan sultana sona erme olmaz. O, ilimle birçok eser meydana getirir. Eserleri olmayan şah ölünce, onu kimse tekrar hatırlamaz, anmaz...]

[82] مجلس الكرام حصون الكلام

Meclis-i madis-i erbāb-ı kelām
Kelimātu hişārıdur gūyā
Çün duūl edesin o hişna şaın
al’adan taşra olmaıl gūyā

[Söz ehlinin mukaddes meclisi, sanki sözlerin kalesidir. O kaleye girdiğinde, (içeride söylenen sözleri) sakın hisarın dışında söyleme!..]

[83] مجلس العلم روضة الجنة

Çanda kim baħş-i ‘ilm êde ‘ulemā

Bāğ-ı cennet gibi kıl anı mağar

Cehli terk eyle t̄alib-i ‘ilm ol

Ravza-i cennet ister isen eger

[Âlimler nerede ilim bahsi etse, cennet bahçesi gibi onu karar yeri kıl (orada dur, otur)! Eğer cennet bahçesini istersen, cehaleti bırak; ilim talibi ol!..]

[84] نور قلبك بالصلاة في الظلم

Eyle rüşen mezāruñı çün rûz

Şeb-i tār içre kıl namāzı edā

Hāşre dek kabrūñi êdüp pür-nūr

Êt ‘ibâdetle her şebi ihyā

[Karanlık gecede namaz kıl; mezarını gün gibi aydınlat! Her geceyi ibadetle ihya et; mahşere kadar kabrini nurla doldur!..]

[85] نضرة الوجه في الصدق

Doğrılıkdadurur t̄arāvet-i rûy

Doğru yoldan şakın ki çıkmayasın

Şol ki egridür aña ‘izzet êdüp

H̄hāne-i ‘izzetüñi yıkmayasın

[Yüz aklığı doğruluktur. Sakın doğru yoldan çıkmayasın! Eğri olana değeri verip, saygı gösterip itibar ve ululuğunun evini yıkmayasın...], (s. 19)

[86] وضع الاحسان في غير موضعه ظلم

Zulmdür eylik eylemek kötöye

Eyüye eyle eyliği her ān

Êtme in‘āmı lâyıķ olmayana

Eyle dā’im mağalline ihşān

[Kötöye iyilik etmek, zulümdür. İyiliği her zaman iyi olana et! Lâyık olmayana ikram ve ihsanda bulunma; daima (uygun) yerine iyilik et!..]

[87] ولاية الأحقق سريعة الزوال

Aħmağ olsa eger veliyyü’l-emr

T̄iz êrişür velāyetine zevāl

Sağtanat ‘ağl ile olur bāķī

Sūd-mend olmaz aña māl ü menāl

[Eğer emir sahibi akılsız olsa, onun dostluğunun çabuk sonu gelir. Sultanlık akılla kalıcı olur. (Emir sahibi akılsızsa) ona mal-mülk faydalı olmaz...]

[88] وحدة المرء خير من جليس السوء

Kişi tenhâ oturmağ evlâdur

Olmadan ise hem-nişîni yaman

Kim ki bed hem-nişînden ola ferd

Eylik ile olur ferîd-i zamân

[İnsanın arkadaşının kötü olmasından, yalnız oturması daha iyidir. Kötü arkadaştan (uzak durup) tek olan kişi, iyilik ile zamanın biricik ferdi olur.]

[89] هممة المرء قيمته

Kişinüñ himmeti ne deñlü ise

Ûıymeti dağı o deñlüdür bil

Himmetüñ gün gibi bülend eyle

Cāyuñı evc-i çarğ-ı çārüm kıł

[Bil ki, insanın gayreti ne kadarsa, değeri de o kadardır. Gayretini gün gibi yücelt ki, yerini (Hz. İsa gibi) dördüncü göğün zirvesi yapasın!..]

[90] هلاك المرء في العجب

Olma mağrūr devlet ü cāha

Ki helāk ediser kişiyi gurūr

Ûışe hōd-bīn ü ser-keş oldığıçün

Āfet-i dās ile olur mağhūr

[Nimete ve makam-mevkiye güvenip aldanma ki, gurur insanı helāk edecektir. Başak, bencil ve asi olduğu için, orak felâketiyle mahvedilmiş olur...]

[91] هم السعيد آخرته وهم الشقي دنياه

Şol ki ola sa’id dünyāda

Ĝuşşası celb-i sūd-ı ‘uqbādur

Ol ki ola şaķı ğam u hemmi

Rūz şeb menfa’at-i dünyādur

[Dünyada bahtiyar olan kişinin tasası, ahiret faydasını kendi tarafına çekmektir. Bedbaht olanın kederi ve tasası ise gece, gündüz dünya menfaatidir.] (s. 20)

[92] لا وفاء للمرأة

Yoğdurur zümre-i nisāda vefā

İ'timād êtme 'avrete er isen
Zen-i dünyā-yı dūna olma zebūn
Merd-i meydān-ı 'iffetüm dēr isen

[Kadınlar cinsinde vefa yoktur.⁵⁴ Erkeksen, kadına güvenme!
"İffet meydanının adamıyım" (namuslu bir insanım) dersen, alçak
dünya kadını karşısında âciz ve zayıf olma!..]

[93] لا دين لمن لا مروءة له
Bî-mürüvvet kişide yokdur dîn
Ehl-i dîn şāhib-i mürüvvet olur
Dîni kavî olanda buhl olmaz
'İllet olan kişide hıssat olur

[Cömertliği, insanlığı olmayan kişide din yoktur. Dindar kişi,
insaniyet sahibi olur. Dini kuvvetli olanda cimrilik olmaz. (Mal
düşkünlüğü gibi manevi) hastalık olan kişide pintilik olur.]

[94] لا كرامة للكاذب
Ehl-i kizbüñ kerāmeti olmaz
Mazhar-ı feyż olur mı hiç kezzāb
Peyrev-i ehl-i şıdk ol ister isen
Olasın reh-rev-i tarîk-ı şavāb

[Yalancının şerefi, itibarı olmaz. Çok yalancı olan kimse, hiç
feyze (bolluk, ilerleme, ilim ve irfana) mazhar olur mu?!. Doğru yolun
yolcusu olmayı istersen, doğru, dürüst kişilerin ardından git!..]

[95] لا غنى لمن لا فضل له
Şol ki yok fazlı yok ğināsı anuñ
Ki haqîkatde oldurur muhtāc
Cāhil olan kişi ğanî olmaz
Eger olsa başında zerrîn tāt

[Fazileti olmayan, iyiliği olmayan kimsenin zenginliği yoktur.
Çünkü gerçekte muhtaç olan odur. Eğer başında altından yapılmış taç
bulunsa da cahil kişi zengin olmaz...]

[96] يأتيك ما قدر لك
Emr-i Haqq ile gelür cümle saña
Her ne taqdir êtdi ise Hudā

Kimse tağyire degüldür kâdir
Saña taqdir olanları ebedā

⁵⁴ Hz. Ali'ye nisbet edilen sözler arasındaki "Kadında vefa olmaz" cümlesine dair değerlendirmemiz için bk. Ceyhan, s. 514.

[Allah, her ne takdir ettiyse, hepsi sana Hakk'ın emriyle gelir. Sana (Onun tarafından ezelde) irade edilen şeyleri değiştirmeye asla kimsenin gücü yetmez...]

يسود المرء قومه بالإحسان إليهم [97]

Çavmine her kim eyleye ihsân

Olur anlara seyyid ü server

Peyrev-i ehl-i cūd olan kişinüñ

Revişi cümleden olur bihter

[Her kim milletine iyilik ederse, onun fertlerine efendi ve reis olur. Cömert insanlara uyan kişinin gidişi herkesten daha iyi olur.] (s. 21)

يبلغ المرء بالصدق منازل الكبار [98]

Yetişür doğruluk ile âdem

Pâyesine ulularuñ her bār

Serv-i âzād rāst oldığıçün

Cümle eşcāra oldurur serdār

[İnsan doğrulukla her defa büyüklerin derecesine erişir. Hür selvi, doğru olduğu için, bütün ağaçların başı odur.]

يأس القلب راحة النفس [99]

Çat'-ı ümmîd rāḥat-ı cāndur

Arzu-yı nefsi dilden eyle irāk

Ëtme fikr-i ba'îd vuşlat için

Yegdür ol vaşldan kişiye firāk

[(İnsanlardan) ummayı, beklentiyi kesmek, ruhun rahatıdır. Nefsin arzusunu gönlünden uzaklaştır. Kavuşmak için (gerçekleşmesi kolay görünmeyen) uzak düşünceye kapılma! O kavuşmadan ayrılık daha iyidir...]

يطلب الرزق كما تطلبه [100]

Rızkuña sen nice [ki] ṭālib isen

Seni rızkuñ daḥi eyler çü taleb

Rızq için ğam yeme gelür yetişür

Her ne taqdîr êtdi ise Çalab

[Sen rızkına nasıl istekliysen, rızkın da seni öyle istediğine göre, onun için gam yeme! Allah her ne takdir ettiyse, sana gelir, yetişir.]

Der-Ḥâtimet-i Nazm-ı Nesr-i Leâl

Bi 'Avni'llâhi'l-Meliki'l-Müte'âl

Ḥamdü li'İllāh bu *Naẓm-ı Neşr-i Leāl*
Geldi silk-i niẓāma buldı kemāl

Dil şadef ʔab'um oldı çün deryā
Fikr ğavvāş ki ʔālib oldı aña

Şad-hezārān hezār dürr-i yetīm
Zāhir oldı be-sa'y-i fikr-i selīm

Ḳudret ü istiṫā'atüm ƙaderi
Eyledüm naẓm nice biñ ğüheri

یاورم کشت روح پاک امام
یاقتم زین کلام مغلق کام

شکر دارم زقادر متعال
که مرا داد علم و فضل و کمال

که چنین نظم را بملک جهان
کر دم از کلک در بیان و عیان

Yā İllāhī be-ḥaḳḳ-ı ḥubb-ı⁵⁵ āl-i Resūl
Be-şafā-yı ƙulüb-ı āl-i Betül
(s. 22)

Naẓmumı luṫfuñ ile eyle ƙabül
Luṫfi-i nā-murādı étme melül

Bende-i 'āciz ü ğünehkārum
Ma'şiyet derdi ile bīmārum

'Aczüme ƙudretünle eyle 'aṫā
Derdüme raḫmetünle eyle devā

Maẓhar-ı luṫfuñ ét beni yā Rab
Ki edem dā'imā rızāñı ʔaleb

Çün fenā bula cism-i 'āriyetüm
Ḥayr ile āḫir eyle 'āḳıbetüm

⁵⁵ Bu mısradaki "hubb-ı" kelimesi, kullanılan aruz kalıbını aksatmaktadır.
Büyük bir ihtimalle müstensihinin dalgınlığından ileri gelen bir yanlışlıştır.

Dem-i haşır olıcağ ser-âmed kıl
Hemdem-i ümmet-i Muhammed kıl

Rüşen ét kalbi nūr-ı rahmet ile
Dāhil-i cennet eyle ümmet ile

Cümlemiz ét Habîbiñ ile refîk
Bize göster cemālünî taḥkîk

Kim ki diye bu du‘āya āmin
Ḥağ anı her belādan éde emîn

[Yüce Sultan Allah’ın Yardımıyla *Nazm-ı Nesr-i Leâl*’in Sonu Hakkında- Allah’a şükür, bu *Nazm-ı Nesr-i Leâl*, nizam sırasına geldi, tamamlandı. Gönül sedef, yaratılışım deniz gibi oldu. Fikir dalgıcı ona talib oldu; sağlam fikrin çalışmasıyla yüzbinlerce eşsiz inci ortaya çıktı. Gücüm, kuvvetim yettiği kadar nice bin cevheri dizdim. Hz. Ali’nin temiz ruhu bana yardımcı oldu. Bu anlaşılması güç sözle muradıma erdim. Bana ilim, fazilet ve kemâl verdiği için yüce Allah’a şükrederim ki, dünyada böyle bir şiiri kalemimle açıkça beyan ettim.⁵⁶ Ey Allahım, Hz. Peygamber’in ailesi yüzü suyu hürmetine, Hz. Fâtıma ailesinin kalplerinin temizliği için, manzumemi lutfunla kabul et! Muradına ermeyen Lutfî’yi üzme! Âciz ve günahkâr bir kulum; günah derdiyle hastayım... Zayıflığıma kudretinle ihsanda bulun; derdime rahmetinle deva et! Yâ Rabbi, beni lutfuna mazhar et ki, her zaman rızanı isteyeyim. Bu iğreti, ödünç bedenim yok olduğunda, akıbetimi hayırla sona erdir! Öldükten sonra diriliş zamanı olunca, beni ileri gelen eyle; Hz. Muhammed ümmetinin canciğer arkadaşı et! Kalbimi rahmet nuruyla aydınlat; ümmetle cennete dahil et! Hepimizi Sevgili Peygamberinle yoldaş et! Bize cemalini göster! Kim bu duaya amin derse, Allah onu her belâdan emin etsin!]

KAYNAKLAR

AVCI, İsmail (2016), “16. Asır Şairlerinden Lutfî’nin Manzum Kırk Hadis Tercümesi”, *Divan Edebiyatı Araştırmaları Dergisi*, İstanbul, Sayı 16, s. 1-32.

CEYHAN, Âdem (2006), *Türk Edebiyatında Hazret-i Ali Vecizeleri*, Öncü Kitap, Ankara.

⁵⁶ Buradaki Farça beyitleri ricamız üzerine Türkçeye çeviren İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi öğretim üyesi Prof. Dr. Mehmet Atalay’a teşekkür ederiz.

DÜZDAĞ, M. Ertuğrul (1983), *Şeyhülislâm Ebussuud Efendi Fetvaları*, İstanbul.

FLEMMING, Barbara (2011), "{Isar} Gelecek Zaman Eki ve Onun Kiplik Fonksiyonları Üzerine Notlar, Çev: Musa Salan, *Dil Araştırmaları*, Güz, s. 141-155.

GÖKDEMİR, Atila (2016), "Lütfî'nin Manzum Kırk Hadis Tercümesi", *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Sayı 24, s. 83-94.

HARMAN, Ömer Faruk, Mustafa Uzun (2003), "Lokman", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, Ankara, c. 27, s. 205-208.

İsmâil b. Muhammed Aclûnî (1418/ 1997), *Keşfü'l-hafâ ve müzîlü'l-ilbâs 'amme'stehere mine'l-ehâdis 'alâ elsineti'n-nâs*, I-II, Beyrut.

İZBUDAK, Velet (1936), *Atalar Sözü*, İstanbul, Devlet Basımevi.

KEFELİ Hüseyin (2004), *Râznâme*, haz. İ Hakkı Aksoyak, Harvard Üniversitesi yayını.

LEVEND, Sırrı Levend (1988), "Ümmet Çağında Ahlâk Kitaplarımız", *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı Belleten 1963*, s. 89-115.

Manastırlı Mehmed Rif'at (1308), *Mecâmiu'l-edeb*, Dördüncü kitab, İlm-i Bedî', Dersaâdet.

Mâtemî, *Terceme-i Nesrû'l-leâlî min Kelâmi Alî bin Ebî Tâlib*, Süleymaniye Ktp. Fatih, nr. 5404, vr. 108b-141b.

Mehmed Âkif, *Safahat, İkinci Kitab, Süleymâniye Kürsüsünde*, Dördüncü tab'ı, İstanbul, H. 1347, M. 1928.

Mehmed Âkif, *Safahat, Yedinci Kitab, Gölgele*, Mısır, H. 1352, M. 1933.

Mısır Millî Kütüphanesi Türkçe Yazmalar Kataloğu, I-V, 1987-92.

Muallim Nâcî (2011), *Emsâl-i Alî- Hazret-i Ali'nin Hikmetli Sözleri*, haz. Âdem Ceyhan, Buhara Yayınları, İstanbul.

PAKALIN, Mehmet Zeki (1993), *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, İstanbul.

Tarama Sözlüğü, TDK Yayını, Ankara 1965, c. 2.

YILDIZ, Hüseyin (2013), "Türkçede {- (y)IsAr} Eki ve "istemek" Anlamlı Fiiller Üzerine Notlar", *Türk Kültürü*, 1, s. 29-46.